

Το σύμπλεγμα ευνουχισμού

Ιωάννης Βαρτζόπουλος

9ο Συνέδριο της ΕΨΕ

Η έννοια του ευνουχισμού έχει κεντρική θέση στην ψυχαναλυτική ιεράρχηση των εννοιών. Η πλήρης του μορφή αναδεικνύεται στη σχέση του με το οιδιπόδειο σύμπλεγμα και εκεί κατοχυρώνεται η οικουμενικότητα και η κανονιστική λειτουργία του για τη δόμηση του ανθρώπινου ψυχισμού. Η επιθυμία του μικρού αγοριού για την μητέρα τον φέρνει σε σύγκρουση με τον πατέρα, αυτόν που έχει την αυτονόητη κατοχή του επιθυμητού αντικειμένου. Ένας φόβος που έχει ήδη εγκατασταθεί μέσω της παρατήρησης, η απουσία του πέους στο μικρό κορίτσι σε αντίθεση με την παρουσία του στο αγόρι, γίνεται το σημείο στο οποίο εστιάζεται η πιθανολογούμενη, στην φροϋδική προσέγγιση η βέβαιη, εκδίκηση του πατέρα για τη διεκδίκηση εκ μέρους του αγοριού της μητέρας. Ο φόβος του ευνουχισμού, της απώλειας του πέους, είναι τόσο ισχυρός ώστε θεμελιώνει την ενδοψυχική πραγματικότητα του μικρού αγοριού. Απαρνείται την επιθυμία του, το οιδιπόδειο σύμπλεγμα καταρρέει ώστε να μην παρατηρούνται πλέον τα συστατικά στοιχεία του, η απαγόρευση και ο φόβος τιμωρίας του πατέρα εσωτερικεύεται ως ο συστατικός πυρήνας του Υπέρ-Εγώ και η επιθυμία του μικρού αγοριού αποσύρεται. Το Υπέρ-Εγώ οικειοποιείται την αυστηρότητα της πατρικής απαγόρευσης και τη συνέχιση της αιμομικτικής απαγόρευσης. Η λιβιδώ αποσεξουαλικοποιείται, μετουσιώνεται, αλλάζει στόχο και μετατρέπεται σε τρυφερότητα.

Η προβληματική του ευνουχισμού στηρίζεται στην άποψη ότι το πέος είναι παρόν σε όλα τα όντα και η απουσία εξηγείται μόνο με τον ευνουχισμό, υπάρχει δηλαδή ένα μόνο όργανο (Freud, 1908, pp.215-216, Freud, 1909, p.8, Freud, 1923, p.145). Το αγόρι ερεθίζει μηχανικά το πέος και οι ενήλικες δεν συμφωνούν με αυτό με τρόπο που το αγόρι αισθάνεται να απειλείται η σωματική του ακεραιότητα. Συχνά η απειλή εκπορεύεται από τις μητέρες που επικαλούνται τον γιατρό ή τον πατέρα ή ακόμη απειλούν να του κόψουν και το χέρι. Αλλά και χωρίς αυτό, γεγονότα όπως η ενούρηση εκλαμβάνονται από τα ίδια και τους οικείους ως ισοδύναμα ερεθισμού και ικανοποίησης της γενετικής περιοχής, ανάλογα της εκσπερμάτωσης, και τα παιδιά αισθάνονται την απειλή του ευνουχισμού (Freud, 1924, p.246). Σε περιπτώσεις όπως η τελευταία, φαίνεται η εμφάνιση του άγχους ευνουχισμού να έχει μία εσωτερική δυναμική, μία αυτονομία από την εξωτερική απαγόρευση αν και εδώ διατηρείται το στοιχείο του εξωτερικού ερεθισμού με τους ερεθισμούς που δημιουργεί η ενούρηση. Είναι ένα από τα στοιχεία που οδήγησε τον Freud στην άποψή του για τις πρωταρχικές φαντασιώσεις και ειδικότερα για την πρωταρχική φαντασίωση του ευνουχισμού.

Ο Freud αποδίδει τα πρωτεία στο πέος στο στάδιο αυτό ως την οδηγό ερωτογόνο ζώνη, το πρωταρχικό αυτοερωτικό αντικείμενο και η αξία του εκφράζεται στην αδυναμία του παιδιού να φανταστεί μία προσωπικότητα απαρτιωμένη χωρίς αυτό. Ο ευνουχισμός έχει άμεση σχέση με τον ναρκισσισμό. Η απώλεια του φαλλού αναδεικνύεται σε μείζον θέμα ναρκισσιστικής ευαλωτότητας. Η προβληματική του ευνουχισμού ανευρίσκεται δια μεταθέσεως σε διάφορα αντικείμενα, όπως η τύφλωση του Οιδίποδα, η εξόρυξη οδόντων ή μία χειρουργική επέμβαση και παίρνει διάφορες μορφές όπως το ταμπού της παρθενίας, το αίσθημα μειονεξίας, η ομοφυλοφιλία, ο φετιχισμός. Ο πατέρας εκπροσωπείται από πρόσωπα κύρους ή από ζώα όπως στον μικρό Hans. Η φαλλική οργάνωση καταρρέει λόγω της απειλής ευνουχισμού και δεν ολοκληρώνεται σε γενετήσια οργάνωση, η οποία θα αναμένει τη βιολογική ωρίμανση της εφηβείας. Στην ενεργητική εκδοχή του οιδιπόδειου το αγόρι αντικαθιστά τον πατέρα, ο οποίος βιώνεται ως εμπόδιο, ενώ στην παθητική εκδοχή αντικαθιστά την μητέρα και αφήνεται να αγαπηθεί από τον πατέρα. Ανάλογες εκδοχές ισχύουν για το κορίτσι. Ως ουσιώδες παραμένει ότι στο οιδιπόδειο η ανατομία είναι το έσχατο πεπρωμένο (Laplanche, Pontalis, p.249).

Η πορεία του οιδιπόδειου στο κορίτσι έχει μία σαφώς διακριτή πορεία στον Freud. Ο φόβος του ευνουχισμού δεν παίζει τον θεμελιώδη ρόλο του όπως στο αγόρι λόγω της δεδομένης απουσίας του πέους. Εφόσον δεν υπάρχει πέος, δεν υπάρχει ο φόβος αλλά η οδυνηρή βεβαιότητα της απώλειάς του. Στην αρχή επικεντρώνεται στην κλειτορίδα και στις αισθήσεις που δημιουργεί, την οποία θεωρεί ως μικρό πέος και προσμένει ότι θα μεγαλώσει αλλά δεν μεγαλώνει. Το κορίτσι αισθάνεται ότι το πέος απομακρύνθηκε περισσότερο από την μητέρα του και λιγότερο από τον πατέρα του ή ότι δεν του δόθηκε πρωτογενώς από την μητέρα, γεγονός που γεννά και διατηρεί την επιθετικότητα του για την μητέρα (Laplanche, Pontalis, p.244). Η διαπίστωση της ανατομικής διαφοράς δίνει γένεση στην επιθυμία για πέος και οδηγεί στον πατέρα. Ο ευνουχισμός δηλαδή εισάγει το οιδιπόδειο στο κορίτσι ενώ στο αγόρι είναι η κατάληξή του όταν ο πατέρας του απαγορεύει την πρόσβαση στο μητρικό αντικείμενο (Freud, 1924, p. 173). Η άμεση συνέπεια της έλλειψης στο κορίτσι είναι ο φθόνος για τη δεδομένη απώλεια, ο φθόνος του πέους. Στην επιθυμητή περίπτωση ο φθόνος του πέους υποκαθίσταται από τη φαντασίωση ότι θα δεχθεί ένα παιδί από τον πατέρα στη βάση της συμβολικής εξίσωσης πέος=παιδί. Η επιθυμία για κατοχή του πέους και να δεχθεί παιδί από τον πατέρα παραμένουν στο ασυνείδητο και συμβάλλουν στην εφηβεία στη σταθεροποίηση της θηλυκής ταυτότητας.

Ο Freud κάνει μία ενδιαφέρουσα τοποθέτηση στο σημείο αυτό όταν υποστηρίζει ότι το οιδιπόδειο σύμπλεγμα στο αγόρι τελικά δεν απωθείται αλλά καταρρέει. Δεν απωθείται διότι η απώθηση προϋποθέτει την εσωτερίκευση της πατρικής απαγόρευσης και τη γένεση του Υπέρ-Εγώ, τα οποία όμως στην άποψή του προκύπτουν από την κατάρρευση του οιδιπόδειου, δεν προηγούνται αυτής. Το Υπέρ-Εγώ είναι ο κληρονόμος του οιδιπόδειου και όχι

ο δημιουργός του. Θεωρεί ότι ακόμη και όταν χρησιμοποιούμε τον όρο της απώθησης δεν πρέπει να λησμονεί κανείς ότι εδώ πρόκειται για κάτι περισσότερο, δηλαδή την καταστροφή και ακύρωση του οιδιπόδειου. (Freud, 1924, p. 248). Η θεματική της κατάρρευσης-κατεδάφισης του οιδιπόδειου συμπλέγματος απασχολούσε τον Freud ήδη από το τρίτο κεφάλαιο του *Das Ich und das Es* (1923), στη συνέχεια στο άρθρο για την κατάρρευση του οιδιπόδειου (1924) και στο άρθρο για τις συνέπειες της ανατομικής διαφοράς των δύο φύλων (1925). Ένας άλλος λόγος, ενδεχομένως, για την επιλογή αυτού του όρου θα ήταν η επιθυμία του να διαφυλάξει την λανθάνουσα περίοδο από την παρουσία στο ασυνείδητο του απωθημένου οιδιπόδειου, το οποίο θα λειτουργούσε διαταρακτικά στις μετουσιωτικές ανάγκες της λανθάνουσας περιόδου πιέζοντας για την επάνοδό του. Υποστηρίζει ότι όταν το οιδιπόδειο απωθείται και δεν καταρρέει, έχουμε το υπόβαθρο εμφάνισης των νευρώσεων εφόσον η ένταση της επιθυμίας και του φθόνου και η αγριότητα της πατρικής απαγόρευσης και του ευνουχισμού, δύο μεγέθη αλληλοεξαρτώμενα και αμοιβαίως ενισχυόμενα, δεν επιτρέπουν την απρόσκοπτη ανάπτυξη των μετουσιωτικών μηχανισμών της λανθάνουσας περιόδου. Η ρήση αυτή του Freud διατηρεί έναν αινιγματικό χαρακτήρα, πώς είναι δυνατόν δηλαδή αυτό που βιώνεται με τόση ένταση να καταρρέει χωρίς να απωθείται αφήνοντας ίχνη στο ασυνείδητο και χωρίς να υπόκειται σε διαδικασία ψυχωτικής άρνησης με τον αντίστοιχο διχασμό και παθολογία του Εγώ.

Ο Freud είναι πιο ανοικτός να δεχθεί ότι το οιδιπόδειο στο κορίτσι δεν καταρρέει πλήρως όπως στο αγόρι αλλά παραμένει στο ασυνείδητο. Εφόσον το μικρό κορίτσι δεν βιώνει τον φόβο της απώλειας του πέους από την πατρική τιμωρία, τον φόβο ευνουχισμού, διαμορφώνεται ένα πιο εύπλαστο Υπέρ-Εγώ, η ιδιαίτερη διαμόρφωση του οποίου υποστηρίζεται και από το γεγονός ότι το κορίτσι αλλάζει αντικείμενο επιθυμίας, μετακινείται από το αρχικό αντικείμενο, την μητέρα, στον πατέρα και συγχρόνως αλλάζει και ερωτογόνο ζώνη μετακινούμενη από την κλειτορίδα στον κόλπο, εσωτερικεύει δηλαδή μία ευπλαστότητα στις επενδύσεις του και δεν εσωτερικεύει τον φόβο της πατρικής αγριότητας, ενώ το αγόρι όχι.

Το σχήμα του Freud εισάγει μία σειρά στοιχείων που επέτρεψαν την πολύπλευρη προσέγγιση των νευρώσεων. Ο πρωταρχικός ρόλος του σώματος και της σεξουαλικότητας, η επιθυμία και ο φθόνος, η ακεραιότητα του σώματος, το Υπέρ-Εγώ και η απωθημένη επιθυμία, η διαφοροποίηση των φύλων και των γενεών, προσφέρουν ένα ευρύ και πολύπτυχο πεδίο αναζήτησης της αιτιολογίας και της θεραπείας των νευρώσεων. Έχει ιδιαίτερη σημασία να παρακολουθήσει κανείς τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται οι βασικές έννοιες στον Freud διότι αυτό αναδεικνύει την εξέλιξη των εννοιών στην ιστορία της ψυχανάλυσης και τον τρόπο που αυτή επηρέασε τη διαμόρφωση της θεωρίας και της τεχνικής.

Η φύση του άγχους ευνουχισμού

Ο Freud είναι μονοσήμαντος στον τρόπο που δημιουργείται και βιώνεται το άγχος ευνουχισμού και αυτό αφορά τόσο στο αγόρι όσο και στο κορίτσι. Και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για την έκδηλη, οπτική παρατήρηση του προεξέχοντος πέους στο άρρεν και της απουσίας του στο θήλυ. Η παρατήρηση αυτή αποκτά αξία όταν το πέος έχει επενδυθεί κατά την φαλλική φάση λόγω της αυνανιστικής δραστηριότητας και των αισθήσεων που προσφέρει ο ουρηθρικός ερωτισμός. Η παρουσία της κλειτορίδας στο κορίτσι προσφέρει ανάλογες αισθήσεις και αποτελεί το φυσικό υπόβαθρο της αμφισεξουαλικότητας στο θήλυ την περίοδο αυτή καθώς επιτρέπει την εσωτερίκευση ανάλογων εμπειριών με το άρρεν. Στην οπτική αυτή, το υπερεπενδεδυμένο όργανο υπό την πίεση των φυσικών αισθήσεων εισάγει το υποκείμενο στο οιδιπόδειο πεδίο, του προσφέρει τη δυνατότητα να φανταστεί τον εαυτό του να κατέχει μία ενεργό θέση στη γονική σχέση εκτοπίζοντας τον ομόφυλο γονέα στην ετερόφυλη επιλογή αντικειμένου. Στη φαλλική φάση η ενοποίηση των μερικών ενορμήσεων δίνει στη γενετική ζώνη την πρωτοκαθεδρία και επιτρέπει, παράλληλα με την φυσική ωρίμανση, την ανάδυση φαντασιώσεων αυτής της τάξης. Είναι η ένταση της επιθυμίας που στηρίζεται στις αισθήσεις της γενετικής περιοχής, η οποία προσκρούει στην οπτική αντίληψη της απουσίας του πέους στο μικρό κορίτσι που δίνει γένεση στο φόβο απώλειάς του, δηλαδή στο άγχος ευνουχισμού.

Έχει σημασία ότι ο Freud δεν επιλέγει να αναφέρει ως κύρια οδό κάποια ενεργητική παρέμβαση, απειλή, του πατέρα ή της μητέρας, η οποία θα προκαλούσε το άγχος απώλειας του πέους αλλά στην οπτική αντίληψη της απουσίας του στο μικρό κορίτσι. Η όποια παρουσία απειλών είτε από τον πατέρα είτε από οποιοδήποτε πατρικό υποκατάστατο, όπως αυτό συμβαίνει πχ στην νυχτερινή ενούρηση με την μητέρα ή την τροφό να απειλεί ευθέως το παιδί με σωματική βλάβη της γεννητικής περιοχής, θεωρεί ότι συμβάλλει στην ένταση με την οποία βιώνεται το άγχος ευνουχισμού και στην ενδεχόμενη καθήλωση σε αυτό το στάδιο αλλά όχι άμεσα στην έκλυσή του. Με τον τρόπο αυτόν καθιστά αναπόφευκτη και οικουμενική, πέραν των διαφοροποιήσεων της προσωπικής ιστορίας, την εμφάνιση του άγχους ευνουχισμού και την είσοδο του οιδιπόδειου στην οδό του πεπρωμένου του.

Έχει επίσης σημασία ότι ο Freud εστιάζει την οπτική αντίληψη της έλλειψης του πέους στο μικρό κορίτσι, και όχι και στην μητέρα, θεωρώντας ότι στο στάδιο αυτό τόσο το αγόρι όσο και το κορίτσι εξακολουθούν να θεωρούν ότι η μητέρα έχει πέος. Ο δεδομένος ευνουχισμός της μητέρας θα περιόριζε τις δυνατότητες του μικρού αγοριού και κοριτσιού ως προς την φαντασιακή διεργασία του οιδιπόδειου σχηματισμού εφόσον θα περιορίζονταν οι φαλλικές εκδοχές της μητέρας. Την σημασία της άποψης αυτής την αντιλαμβανόμαστε όταν παρακολουθήσουμε την κεντρική σημασία που απέδωσε η Klein στις φαλλικές εκδοχές της μητέρας.

Το άγχος ευνουχισμού φαίνεται να έχει στην προσέγγιση του Freud τον χαρακτήρα ενός άγχους που δημιουργείται υπό την επήρεια ενός πραγματικού εξωτερικού κινδύνου, ενός Real-Angst, ενός άγχους που έχει ειδικά χαρακτηριστικά και δεν ανάγεται στην τυπολογία του άγχους των προηγούμενων περιόδων. Το παιδί βιώνει σε πραγματικό χρόνο τον φόβο του ευνουχισμού όταν αντιμετωπίζει επίσης σε πραγματικό χρόνο στη βάση μίας πραγματικής, εξωτερικής αντίληψης τη δυνατότητα απώλειας του πέους. Η φαντασιακή επεξεργασία των οιδιπόδειων σχέσεων ακολουθεί το άγχος ευνουχισμού. Η στιγμή της πραγματικότητας που εισάγει ο Freud στο άγχος ευνουχισμού δεν παρατηρείται με τον ίδιο διακριτό τρόπο στη στοματική και πρωκτική φάση κυρίως λόγω του γεγονότος ότι η στιγμή της πραγματικότητας της αντίληψης και το συνοδό άγχος δεν έχουν εκεί τόσο διακριτή θέση. Στις περιπτώσεις αυτές στη γένεση του άγχους συμμετέχει μία πραγματικότητα που συν-διαμορφώνεται από την φαντασία και όχι η σαφήνεια μίας εξωτερικής αντίληψης.

Το άγχος ευνουχισμού δεν έχει το χαρακτήρα του άγχους που προέρχεται από τη συσσώρευση αδιοχέτευτης ενέργειας όπως είναι ο τύπος του άγχους στις ενεστώσες νευρώσεις, ούτε έχει τα χαρακτηριστικά του άγχους σήματος διότι δεν ανάγει σε προηγούμενες αγχογόνες εμπειρίες. Ο Freud αποδίδει ιδιαίτερη σημασία σε αυτό. Ο τύπος του άγχους ευνουχισμού δεν ανάγεται στα άγχη της στοματικής ή πρωκτικής περιόδου διότι εισάγει μία συγκεκριμένη σχέση φαντασίας και πραγματικότητας. Επηρεάζεται βέβαια από τις καθηλώσεις στα στάδια αυτά διότι αυτές θα συν-καθορίσουν τον τρόπο που βιώνεται η πραγματικότητα στην οιδιπόδεια περίοδο.

Και στην εποχή του Freud και αργότερα επιχειρήθηκε η συσχέτιση του άγχους ευνουχισμού με απώλειες οι οποίες χαρακτηρίζουν το ανθρώπινο ον, όπως ο αποχωρισμός από την ομοίωση της ενδομήτριας ζωής με το τραύμα της γένεσης, η απώλεια και οι επακόλουθες φαντασιώσεις διείσδυσης και κτήσης του στήθους στον απογαλακτισμό αλλά και στην καθημερινότητα του θηλασμού και η απώλεια των κοπράνων στην αφόδευση, η οποία βιώνεται ως απώλεια ενός μέρους του σώματος. Οι αναλογίες αυτές οδήγησαν τον Freud στην συμβολική εξίσωση πέος=στήθος=κόπρανα, (Freud, 1917. p.133) όχι όμως στην υιοθέτηση της άποψης ότι οι μатаιώσεις κατά το θηλασμό ή ο φόβος από την απώλεια των κοπράνων που τότε βιώνονται ως απώλεια σωματικού περιεχομένου ισοδυναμούν με το άγχος ευνουχισμού. Ο Freud υποστηρίζει με σαφήνεια ότι το άγχος που δημιουργούν αυτές οι εμπειρίες δεν προσομοιάζει με το άγχος ευνουχισμού. (Freud, 1924,p.247). Στο άρθρο του για τον μικρό Hans (Freud, 1909) και στο “Σύμπτωμα, Αναστολή και Άγχος” (Freud,1926, pp. 101-110) επιμένει στη συσχέτιση του ευνουχισμού με το πέος, όχι με την απώλεια του ναρκισσιστικού αντικειμένου στις πρώιμες εμπειρίες απώλειας στήθους και κοπράνων. Είναι εμφανής η προσπάθεια του Freud να διατηρήσει τον διακριτό ρόλο του οιδιπόδειου συμπλέγματος στην αιτιολογία των νευρώσεων.

Η σημασία της προοιδιπόδειας περιόδου ήταν γνωστή στον Freud. Τον είχε απασχολήσει ιδιαίτερα η μακρά και πολυκύμαντη σχέση του μικρού κοριτσιού με την μητέρα, η οποία αφορά και στο αγόρι, και η σημασία της για τη δόμηση της σεξουαλικότητας. (Freud, 1931, pp.223-243). Η γενετήσια σεξουαλικότητα στην οπτική του θα όφειλε να εξελίσσεται παράλληλα με επιλογές αντικειμένου που αντιστοιχούν στο οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Η εμπειρία όμως έδειχνε στον Freud ότι υπάρχει γενετήσια σεξουαλική δραστηριότητα χωρίς οιδιπόδειες σχέσεις καθώς και ότι υπάρχουν οιδιπόδειες σχέσεις που διαδραματίζονται σε προοιδιπόδειο επίπεδο. Θεωρούσε ότι ο πατέρας εμφανιζόταν την προοιδιπόδειο περίοδο άλλοτε ως ένας ενοχλητικός αντίπαλος και άλλοτε όχι ως αντίπαλος στη σχέση του κοριτσιού με την μητέρα. Σημασία έχει όμως και ο τρόπος που απέδιδε τις σχέσεις αντικειμένου την προοιδιπόδειο περίοδο όταν υποστήριζε ότι το κορίτσι διατρέχει μία φάση αρνητικού οιδιπόδειου πριν εισέλθει στο θετικό οιδιπόδειο (οπ,σελ. 241). Η θεματική αυτή περιπλέκεται περισσότερο με την υιοθέτηση εκ μέρους του Freud της άποψης για τις πρωταρχικές φαντασιώσεις ως ενδιάθετα σχήματα για την ερμηνεία των συμβάντων της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης τα οποία συμπλήρωναν τα κενά της αντίληψης (Freud, 1918,pp. 119-120). Υπάρχει σύμφωνα με την άποψη αυτή μία προδεδομένη δομή στις φαντασιώσεις που ακολουθεί τα σχήματα της πρωταρχικής σκηνής, της αποπλάνησης και του ευνουχισμού, δηλαδή σε όλες εισάγεται η προβληματική του οιδιπόδειου και του ευνουχισμού και ο ρόλος του πατέρα. Με την άποψη αυτή ο Freud επεχείρησε να αντικρούσει το *Zurueckphantasieren* του Jung (ότι προβάλλουμε στο παρελθόν αυτό που φανταζόμαστε στο παρόν) και να συμπληρώσει τα κενά που άφηνε η ανάλυση στην ανάκληση των πραγματικών συμβάντων. Με τον τρόπο αυτόν δημιουργείται η αίσθηση ότι ο Freud θα ήταν ανοικτός στην χρήση της οιδιπόδειας προβληματικής για ερμηνεία φαντασιώσεων και τραυμάτων που αφορούν τη στοματική και την πρωκτική περίοδο. Ο Freud διαφοροποιείται όμως με σαφήνεια από εκείνους που αναγνωρίζουν την οιδιπόδεια προβληματική να μετακινείται σε πρωιμότερα, προοιδιπόδεια στάδια και στηρίζεται γι' αυτό στο ρόλο του σώματος. Η οιδιπόδεια προβληματική δεν είναι γι' αυτόν μόνο θέμα φαντασιώσεων με ανάλογο περιεχόμενο αλλά πρέπει να συνοδεύονται και από αισθήσεις ερεθισμού από τη γενετική περιοχή που υποστηρίζουν τις αντίστοιχες φαντασιώσεις και πολύ συγκεκριμένα από τον αυνανιστικό ερεθισμό του πέους στο αγόρι και από τον ερεθισμό της κλειτορίδας στο κορίτσι. Ο Freud θεωρεί ότι η γενετική περιοχή κάποια στιγμή αποκαλύπτεται και δεν πρέπει να τους αποδίδεται από την αρχή ψυχικό περιεχόμενο ούτε να συνδέονται πρόωρα με αυνανιστικές φαντασιώσεις. Κατ' αναλογία θεωρεί ότι ο αυνανισμός στην κλειτορίδα ανευρίσκεται συμπτωματικά και αρχικά δεν συνοδεύεται από φαντασιώσεις (Freud, 1931 p. 281). Η παρατήρηση που επιβεβαιώνει την απώλεια του πέους οδηγεί στο σύμπλεγμα ευνουχισμού. (Freud, 1925,p. 260) Αυτό τον οδηγεί στο τέλος του έργου του για τη γυναικεία σεξουαλικότητα να υπερασπιστεί τη διατήρηση των χρονικών ορίων για το οιδιπόδειο στο τέταρτο με πέμπτο έτος της ζωής, όταν θεωρούσε ότι η πρωταρχική ερωτογόνος ζώνη ήταν το πέος, και να αρνηθεί τη μετάθεσή τους σε πρωιμότερες ηλικίες που πρότεινε η M.

Klein. Η παρουσία του πατέρα στις ασυνείδητες φαντασιώσεις και στα τραυματικά συμβάντα πρωιμότερων ηλικιών θεωρούσε ότι έπαιζε τον αναγκαίο διαταρακτικό ρόλο που απέτρεπε την καθήλωση του παιδιού στην προοιδιπόδεια προσκόλληση στην μητέρα.

Ο τρόπος που ο Freud αντιλαμβάνεται τη σχέση φαντασίας και πραγματικότητας και καθορίζει και τις απόψεις του και για το σύμπλεγμα ευνουχισμού φαίνεται και από τον τρόπο που θεωρεί ότι ενεργοποιείται η γενετήσια σεξουαλικότητα. Υποστηρίζει ότι η σεξουαλικότητα στο αγόρι ενεργοποιείται από την ακουστική αντίληψη της γονικής συνουσίας, δηλαδή αποδίδει διακριτό ρόλο στη στιγμή της αντίληψης και της πραγματικότητας (Freud, 1925, p.259) ενώ στο κορίτσι η φαντασία ότι θα δεχθεί ένα παιδί από τον πατέρα είναι σε θέση να ενεργοποιήσει τη σεξουαλικότητα, δίνει δηλαδή τώρα την προτεραιότητα στην φαντασία (οπ, σελ. 260). Στην τελευταία περίπτωση ο Freud ισχυρίζεται ότι ο ρόλος της φαντασίωσης είναι σε θέση να κινητοποιήσει πρόωρα την μετακίνηση της ερωτογόνου ζώνης από την κλειτορίδα στον κόλπο προκαλώντας αντίστοιχες αισθήσεις ήδη από την παιδική ηλικία ενώ φυσιολογικά τοποθετούσε την μετακίνηση αυτή στην εφηβεία. Η αντίληψη κινητοποιεί τις φαντασιώσεις και οι φαντασιώσεις τις σωματικές αισθήσεις στον Freud με έναν τρόπο που οι δύο αυτές κατηγορίες διατηρούν την διακριτή τους οντότητα. Συγχρόνως όμως η τοποθέτηση του ευνουχισμού στις πρωταρχικές φαντασιώσεις του αποδίδει τη θέση ενός πρότυπου άγχους, ανεξάρτητου από την εμπειρία και το άγχος που δημιουργεί η πραγματικότητα. Στις πρωταρχικές φαντασιώσεις δεν υπάρχει άλλη φαντασίωση που να αναφέρεται άμεσα, αδιαμεσολάβητα στο άγχος και ως εκ τούτου ο ευνουχισμός παρουσιάζεται από τον Freud ως ο ενδιάθετος τρόπος του ανθρώπου να βιώνει το άγχος, το άγχος βιώνεται καταρχήν με όρους ευνουχισμού.

Οι ιδιότητες του άγχους ευνουχισμού στον Freud με τον διακριτό ρόλο της πραγματικότητας και του σώματος στη σχέση τους με τη φαντασία προσφέρει στην αιτιολογία των νευρώσεων και τα στοιχεία της μεθόδου θεραπείας της. Η πραγματικότητα και τα άγχη που δημιουργεί οδηγούν σε απόπειρες φαντασιακής επεξεργασίας των συγκρούσεων που επανερχόμενες στην πραγματικότητα δημιουργούν τις νευρώσεις. Πραγματικότητα και φαντασία, διαμεσολαβημένες από το άγχος ευνουχισμού, με την πληθωρικότητα των επιλογών που σχημάτιζαν οι θετικές και αρνητικές εκδοχές του οιδιποδείου συμπλέγματος όπως αυτό επηρεαζόταν και από τις προοιδιπόδειες καθηλώσεις, προσέφεραν στον Freud ένα επαρκές πλαίσιο για την αιτιολογία και θεραπεία των νευρώσεων.

Η σχέση φαντασίας-πραγματικότητας

Το βάρος της πραγματικότητας είναι εμφανές στην προσέγγιση του Freud. Η οπτική αντίληψη της διαφοράς των φύλων και οι αισθήσεις που δημιουργούνται λόγω της βιολογικής ωρίμανσης στην γεννητική περιοχή δίνουν γένεση στο άγχος ευνουχισμού και στις φαντασιώσεις που το συνοδεύουν. Ήταν ανοικτός στην άποψη ότι τα νεογνά ανακαλύπτουν τους ερεθισμούς της γενετικής περιοχής ήδη κατά την περίοδο του θηλασμού, ενδεχομένως και του αυνανισμού, συμπλήρωνε όμως ότι δεν του φαινόταν δικαιολογημένο να τους αποδίδεται από την αρχή ψυχολογικό περιεχόμενο. Επίσης, όπως αναφέρθηκε, θεωρούσε το άκουσμα της γονικής συνουσίας ως αυτό που ενεργοποιεί την σεξουαλικότητα. (Freud, 1925, pp.258-260).

Συγχρόνως όμως υποστήριζε ότι η φαντασίωση του κοριτσιού πως θα δεχθεί ένα παιδί από τον πατέρα της αποτελεί την κύρια οδό κινητοποίησης της σεξουαλικότητάς της, ενδεχομένως και των κολπικών αισθήσεων. Η πιο ουσιαστική όμως αμφισβήτηση εκ μέρους του τού θεμελιώδους ρόλου της αισθητηριακής έκλυσης των φαντασιώσεων και της σεξουαλικότητας είναι η υιοθέτηση της άποψης των πρωταρχικών φαντασιώσεων. Οι φαντασιώσεις της σαγήνης, της πρωταρχικής σκηνής και του ευνουχισμού είναι σχήματα που δεν εξαρτώνται από την εμπειρία αλλά διαμορφώνουν τον τρόπο που το υποκείμενο αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα. Ιδιαίτερα η τοποθέτηση του ευνουχισμού στις πρωταρχικές φαντασιώσεις έχει σημαντικές προεκτάσεις. Το άγχος ευνουχισμού αναδεικνύεται με τον τρόπο αυτόν ως η πρωτοτυπική μορφή του άγχους γενικότερα με την έννοια ότι κάθε άγχος, όπως και το άγχος θανάτου, βιώνεται κατά τον Freud με όρους ευνουχισμού. Αναδεικνύει επίσης με σαφήνεια την άποψη του Freud ότι η βασική διαμόρφωση του ανθρώπινου ψυχισμού είναι η οιδιπόδειος προβληματική εφόσον και οι τρεις πρωταρχικές φαντασιώσεις έχουν σχέση με τη γενετήσια σχέση των φύλων. Ο Freud στηρίχθηκε στην οιδιπόδειο προβληματική όχι μόνο για την αιτιολογία των νευρώσεων αλλά προέβαλλε την παθητική ομοφυλοφιλική υποταγή του Schreber στον πατέρα του ως αιτιολογία της παρανοϊκής του ψύχωσης. Βεβαίως έδωσε χώρο στις προοιδιπόδειες καθηλώσεις, θεωρούσε όμως ότι αυτές εκφραζόταν μέσω της ιδιαίτερης διαμόρφωσης και έκβασης του οιδιπόδειου σχηματισμού.

Η ένταση αυτή μεταξύ της προτεραιότητας της πραγματικότητας, η οποία μέσω των σωματικών αισθήσεων και της αντίληψης προσφέρει την πρώτη ύλη στις ασυνείδητες φαντασιώσεις και της προτεραιότητας της φαντασίωσης που αναδεικνύεται στο ρόλο και το περιεχόμενο των πρωταρχικών φαντασιώσεων, διατρέχει το φροϋδικό έργο. Ανάλογη είναι η προβληματική που κυριάρχησε στο έργο του Freud μεταξύ της πραγματικότητας της αποπλάνησης ή της φαντασιακής προέλευσής της καθώς και του περιεχομένου της κατασκευής, κατά πόσον αυτή είναι παράγωγο της φαντασιακής δραστηριότητας του αναλυτή ή ανταποκρίνεται σε πραγματικά γεγονότα της ζωής του αναλυόμενου. Γνωρίζουμε ότι ενώ διατήρησε την ένταση του ερωτήματος ανοικτή καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του, στο τέλος

έκλινε προς την πραγματικότητα της αποπλάνησης και της ανταπόκρισης της κατασκευής σε πραγματικά συμβάντα της ζωής του αναλυόμενου εφόσον βέβαια αυτή προκαλέσει συνειρμούς και συμβάλλει στην εμβάθυνση του υλικού.

Η δημιουργική αυτή ένταση της σχέσης φαντασίας και πραγματικότητας έδωσε τη δυνατότητα στους συνεργάτες και επίγονους του Freud να διευρύνουν την προβληματική του ευνουχισμού. Το άγχος ευνουχισμού δημιουργείται στο αγόρι από το φόβο που του δημιουργεί η θέα των γυναικείων γεννητικών οργάνων αλλά και από το φόβο ότι το κορίτσι κατά τη διάρκεια της σεξουαλικής επαφής θα του αποσπάσει το πέος ευνουχίζοντάς το ή θα κρατήσει το πέος μέσα στον κόλπο αρνούμενο να το επιστρέψει. Αυτό αντιστοιχεί σε μία φαντασίωση του αγοριού που αναζωπυρώνεται στην εφηβεία και αποδίδει μεγαλύτερο ρόλο στη φαντασίωση στην έκλυση του άγχους ευνουχισμού. (Abraham, 1922). Και στο κορίτσι αναδεικνύεται η δυνατότητα της φαντασίωσης να εμπλουτίσει την προβληματική του ευνουχισμού. Η θέα των γυναικείων γεννητικών οργάνων εκλαμβάνεται ως πληγή με την έννοια ότι υπήρχε εκεί πέος και αποσπάσθηκε με τραυματισμό. (Abraham, 1922). Στην εκδοχή αυτή το κορίτσι βιώνει άγχος ευνουχισμού ανάλογο με το αγόρι, η απώλεια βιώνεται ως δευτερογενής και με την έννοια αυτή ανευρίσκονται ενεργητικά και παθητικά στοιχεία ακρωτηριασμού όπως και στον άνδρα. Με τον τρόπο αυτόν αποκαθίσταται μία παραλληλία στην πορεία του συμπλέγματος ευνουχισμού στα αγόρια και στα κορίτσια.

Στα κορίτσια είναι δυνατόν να προκύψει έχθρα για τα αρσενικά γεννητικά όργανα και εκδικητικότητα για τους άνδρες. Διαμορφώνεται ο *διεκδικητικός* τύπος της αντιμετώπισης του συμπλέγματος ευνουχισμού, όπως αυτός εμφανίζεται στην κλεπτομανία των γυναικών με τη συνεχή προσπάθεια υφαρπαγής του πέους που ανήκει στον άλλον. Μία εκδοχή του κολεόσπασμου αντιστοιχεί επίσης σε αυτήν την προσέγγιση, όταν ο σπασμός του κόλπου συμβολίζει την προσπάθεια κατακράτησης του πέους εντός του σώματος του κοριτσιού, μία φαντασίωση η οποία υπόκειται σε ορισμένες περιπτώσεις πρόωρης εκσπερμάτωσης στους άνδρες. Ο *εκδικητικός* τύπος αναφέρεται σε γυναίκες που φαντασιωτικά επιβάλλουν τον ευνουχισμό στον άνδρα όταν επιλέγουν ανάπηρους άνδρες, όπως ο Abraham παρατήρησε σε γυναίκες μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, ή παντρεύονται άνδρες με περιτομή, η οποία στη φαντασία τους αντιστοιχεί στον ευνουχισμό.

Ιδιαίτερη έμφαση στον ρόλο της φαντασίας στη γένεση του συμπλέγματος ευνουχισμού έδωσε επίσης ο Abraham όταν αναφέρθηκε στη μεταφύτευση του συμπλέγματος ευνουχισμού της μητέρας στο αγόρι. Δεν αναφέρεται σε μία διακριτή τραυματική στιγμή αλλά στη χρόνια σωρευτική επίδραση που είναι δυνατόν να ασκήσει η μητέρα στο αγόρι μέσω της έλλειψης θαυμασμού για τα γεννητικά του όργανα ή ενεργητικής αποστροφής και υποτιμητικής στάσης ως προς τις γόνιμες δυνατότητες του πέους του.

Η αποδοχή της βιολογικά δεδομένης αμφισεξουαλικότητας τόσο του αγοριού όσο και του κοριτσιού διευρύνει επίσης ουσιαστικά τη δυνατότητα της φαντασιωτικής επεξεργασίας του οιδιπόδειου σχηματισμού και του άγχους ευνουχισμού. Το δίλημμα ενεργητικότητα-παθητικότητα της προοιδιπόδειας φάσης που μετασχηματίζεται σε φαλλός-ευνουχισμός στην οιδιπόδεια και ανδρική-θηλυκή σεξουαλικότητα στην εφηβεία, μέσω της αλληλεπίδρασης προοιδιπόδειων καθηλώσεων με τον οιδιπόδειο σχηματισμό, δημιουργεί ένα ευρύ πεδίο, στο οποίο η σχέση φαντασίας και πραγματικότητας θα οδηγήσει την υποκειμενική έκφανση της διαχείρισης του άγχους ευνουχισμού. (Laplanche, Pontalis, 1986, p. 338, Freud, 1925, p. 258). Το αγόρι είναι δυνατόν να καταφύγει στο πλαίσιο αυτό σε φαντασιακή αντικατάσταση της μητέρας ως αντικείμενο αγάπης του πατέρα (θηλυκή τοποθέτηση) ή σε τρυφερή ταύτιση με τον πατέρα ώστε να διαφύγει τον ανταγωνισμό μαζί του για την μητέρα. (Freud, 1925, p. 259).

Η διαχείριση της αμφισεξουαλικότητας στο κορίτσι είναι πιο δύσκολη λόγω της δυσκολίας μετακίνησης από την κλειτορίδα στον κόλπο. Το κορίτσι είναι δυνατόν να θεωρήσει την μητέρα υπεύθυνη για το γεγονός ότι δεν έχει πέος εφόσον την γέννησε στην κατάσταση αυτήν και να εγκαταλείψει την προοιδιπόδεια σχέση τρυφερότητας με την μητέρα στη βάση της συμβολικής εξίσωσης: δεν μου έδωσες αρκετό γάλα=δεν μου έδωσες πέος (Freud, 1925, p. 260) αποκτώντας με τον τρόπο αυτόν μία απόσταση από την γυναικεία σεξουαλικότητα. (Freud, 1931, p. 274). Το κορίτσι εγκαταλείπει την προοιδιπόδεια μητέρα όχι μόνο γιατί δεν της έδωσε αρκετό γάλα ή πέος αλλά, επίσης, διότι μοιράζεται την αγάπη της και με άλλους και τελικά της απαγόρευσε τον κλειτοριδικό αυνανισμό ενώ αρχικά, όταν την περιποιόταν, έχοντας φαντασιακά τη θέση του αποπλανητή, την ενθάρρυνε. (Freud, 1931, p. 284) Ως συνέπεια εγκαταλείπει την κλειτοριδική σεξουαλικότητα και μαζί της ένα μέρος της συνολικής της σεξουαλικότητας της στρεφόμενη παθητικά στον πατέρα ή διατηρεί μία προσκόλληση στη φαλλική σεξουαλικότητα αναζητώντας είτε ενεργητική ικανοποίηση είτε αναζήτηση υποκατάστατου στην κατεύθυνση του φθόνου του πέους. Σε τέτοιες περιπτώσεις είναι δυνατόν το κορίτσι να έχει ως φαντασιωτικό αντικείμενο επιθυμίας τη μητέρα κατά τον κλειτοριδικό αυνανισμό και όταν έρθει ένα παιδί να φαντάζεται, όπως και το αγόρι, ότι αυτό το έκανε μαζί με την μητέρα. (Freud, 1931, p. 258) Στο αγόρι η αμφιθυμία προς τη μητέρα έχει περισσότερες διεξόδους εφόσον έχει τη δυνατότητα να μεταφέρει τα αρνητικά συναισθήματα προς τον πατέρα.

Οι απόψεις αυτές, μεταξύ άλλων, δημιούργησαν ένα ευρύ φάσμα στη σχέση φαντασίωσης και πραγματικότητας όσον αφορά στη διαχείριση του άγχους ευνουχισμού. Με την έμφαση στον Freud να παραμένει στην πλευρά της αντίληψης και των σωματικών αισθήσεων, έχουμε τόσο στον ίδιο όσο και σε άλλους μία διεύρυνση του προβληματισμού προς την πλευρά της φαντασίωσης. Επίσης ουσιώδης είναι η ανάδειξη του οιδιπόδειου και του άγχους ευνουχισμού σε βασικούς οργανωτές της ενδοψυχικής

πραγματικότητας και της ασυνείδητης ζωής με τις προοιδιπόδειες καθηλώσεις να συμβάλλουν στην πολυπλοκότητα του σχηματισμού και της διαχείρισης της οιδιπόδειας προβληματικής. Ήδη όμως από τα δικά του χρόνια εμφανίστηκε ένα ισχυρό ρεύμα που έδινε προτεραιότητα στη φαντασίωση ως προς την πραγματικότητα και προέκρινε τη μετακίνηση του οιδιπόδειου σχηματισμού σε πιο πρώιμους χρόνους. Τώρα το οιδιπόδειο συνέβαλλε στην πολυπλοκότητα και φαντασιακή επεξεργασία προοιδιπόδειων σχηματισμών.

Η κυριαρχία της ασυνείδητης φαντασίωσης

Η σημασία και η διακριτή τοποθέτηση του Freud όσον αφορά στη φύση και στην κεντρική θέση του οιδιπόδειου συμπλέγματος και του άγχους ευνουχισμού αναδεικνύεται όταν παρακολουθήσουμε τον τρόπο προσέγγισης αυτών των θεμάτων από την M. Klein και τη σχολή της. Η M. Klein έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στις προγεννητικές συνιστώσες των οιδιπόδειων φαντασιώσεων. Στην ουσία θεωρούσε ότι τα ευρήματα της από την ανάλυση των παιδιών την οδηγούσαν αναπόδραστα στην υιοθέτηση της άποψης ότι το οιδιπόδειο σύμπλεγμα ήταν ήδη σε πλήρη ανάπτυξη την προγενετήσια περίοδο. Επίσης δεν θεωρούσε το Υπέρ-Εγώ κληρονόμο του οιδιπόδειου συμπλέγματος αλλά αναγνώριζε την ενδοψυχική παρουσία του ήδη από τους πρώτους μήνες της ζωής με τη μορφή ενός εσωτερικευμένου καταδικωτικού και τιμωρητικού αντικειμένου.

Η M. Klein θεωρούσε ότι οι τρομακτικές και ψυχωτικές φαντασιώσεις της πρώτης περιόδου της ζωής συμμετέχουν και διαμορφώνουν το οιδιπόδειο σύμπλεγμα και για το λόγο αυτό έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στα πρώιμα στάδια του οιδιπόδειου συμπλέγματος (1928). Εάν ο Freud θεωρούσε το οιδιπόδειο σύμπλεγμα ως ένα σχηματισμό που αναφερόταν σε σχέσεις ολικού αντικειμένου και πιο συγκεκριμένα ως την περίοδο εκείνη που ολοκληρώνεται η μετάβαση από τις σχέσεις του μερικού-φαλλικού αντικειμένου στις οιδιπόδειες σχέσεις με ολικά αντικείμενα, η M. Klein εστίασε κυρίως στη λειτουργία του οιδιπόδειου σε καθεστώς σχέσεων μερικού αντικειμένου υπό την επήρεια αρχέγονων αγχωδών καταστάσεων (1945). Στην προσέγγισή της αμβλύνονται επίσης ουσιαστικά οι διαφορές των δύο φύλων όσον αφορά στη μοίρα τους εντός του οιδιπόδειου σχηματισμού και στη δόμηση του Υπέρ-Εγώ και τροποποιείται ριζικά η φύση του άγχους ευνουχισμού σε σύγκριση με τον Freud. Στην ουσία υποκαθιστά το οιδιπόδειο σύμπλεγμα με την καταθλιπτική θέση, η οποία αποτελεί γι' αυτήν το στάδιο μετάβασης από τη λειτουργία μερικού αντικειμένου σε λειτουργία ολικού αντικειμένου, όταν το Εγώ αντιλαμβάνεται την κοινή προέλευση του καλού και του κακού αντικειμένου και βιώνει το άγχος από τις συνέπειες της δικής του καταστροφικότητας. Εάν ο Freud θεωρούσε ότι η προοιδιπόδειος περίοδος με τις καθηλώσεις της συμβάλλει στην ιδιαίτερη διαμόρφωση της οιδιπόδειας περιόδου, η M. Klein χρησιμοποίησε τον οιδιπόδειο σχηματισμό για να δώσει έκφραση σε άγχη της στοματικής και πρωκτικής περιόδου.

Η M.Klein στήριξε τις απόψεις στην πολυμορφία των φαντασιώσεων που φαινόταν ότι κυριαρχούσαν στα παιδιά κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού τους και στις πολύπλευρες ταυτίσεις που ανέπτυσσαν με τις διάφορες φιγούρες των παιχνιδιών. Κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού τα παιδιά έδειχναν να παρακολουθούν την εξέλιξη του άλλοτε υπό την οπτική γωνία της μίας φιγούρας και άλλοτε της άλλης που της έδωσε τη δυνατότητα να παρακολουθήσει τις ταυτίσεις τους με κάθε έναν από τους γονείς και τις εναλλαγές των συναισθημάτων αγάπης και μίσους με κάθε έναν από αυτούς ήδη από τους πρώτους μήνες της ζωής. Ιδιαίτερη σημασία για την κατανόηση των απόψεών της έχει η παραδοχή μίας πρωτογενούς σαδιστικής επιθετικότητας που διαποτίζει τις πρώιμες φαντασιώσεις, παράγωγο της ενόρμησης του θανάτου, η ενδοψυχική αναπαράσταση των γονιών με τη μορφή οργάνων, πέους και κόλπου ή στόματος και θηλής, που αντιστοιχούν σε μερικά αντικείμενα και η συνύπαρξη θετικών και αρνητικών εκδοχών του οιδιπόδειου, οι οποίες δημιουργούν αμφιθυμικά συναισθήματα προς κάθε ένα από τους γονείς

Ειδικότερα η Klein υιοθέτησε την άποψη *pars pro toto* ως γενική αρχή λειτουργίας του ψυχισμού στα πρώτα στάδια της ζωής, όταν θεωρούσε ότι το πέος αντιπροσωπεύει τον πατέρα συνολικά, μία άποψη που ουσιαστικά αφίσταται εκείνης του Freud. (Klein, 1932, p 132). Ο κόσμος αυτός των μερικών αντικειμένων αντιστοιχεί στην έμφυτη δυνατότητα του ανθρώπου να βιώνει τα πρωτόγονα άγχη του με τη μορφή ασυνείδητων φαντασιώσεων, στις οποίες π.χ. το στήθος της μητέρας συνδιαλέγεται και εμπεριέχει το πέος του πατέρα, το πέος του πατέρα βρίσκεται σε συνεχή συνουσία με τον κόλπο τη μητέρας με μία καταστροφική βιαιότητα που απειλεί να καταστρέψει και τους δύο δίνοντας μορφή στην ιδιαίτερα απειλητική φαντασίωση αυτού που η M. Klein περιέγραψε ως αδιαχώριστο γονικό ζεύγος (*combined parental figure*). Επίσης το σώμα της μητέρας περιέχει παιδιά που θέλει να καταστρέψει ή να οικειοποιηθεί το παιδί ή ο φόβος του παιδιού ότι ο πρωταρχικός του φθόνος για το περιεχόμενο του μητρικού στήθους και σώματος, δηλαδή η προσπάθειά του να οικειοποιηθεί τα παιδιά και το πέος του πατέρα που ευρίσκονται εκεί, θα οδηγήσει στην καταστροφική αντεκδίκηση που θα υποστεί από το εσωτερικευμένο τώρα από αυτό πέος του πατέρα που λειτουργεί ως καταδιωκτικό και τιμωρητικό αντικείμενο και αποτελεί την πρόδρομη μορφή ενός σαδιστικού Υπέρ-Εγώ.

Η M. Klein διαπίστωσε την ύπαρξη οιδιπόδειων φαντασιώσεων ήδη από την αρχή του δεύτερου έτους, ενδεχομένως και νωρίτερα, τις οποίες το παιδί προσέγγιζε με τη βιαιότητα των στοματικών και πρωκτικών καθηλώσεων του δίνοντας γένεση σε πολύμορφες σεξουαλικές θεωρίες που διεύρυναν το γνωστό οιδιπόδειο περίγραμμα. (Klein, 1926, p. 129). Υπό την επήρεια των στοματικών και πρωκτικών φαντασιώσεων, η σχέση και η συνουσία των γονέων παίρνει την εικόνα στον φαντασιακό κόσμο του παιδιού μίας βίαιης συνεύρεσης, στην οποία η λήψη τροφής παίρνει τη μορφή δαγκώματος, τεμαχιοποίησης και φαγώματος του άλλου, η συνουσία ανταλλαγής κοπράνων,

κτυπήματος ή κάθε μορφής βίαιης σαδιστικής φαντασίωσης. Οι γονείς δαγκώνουν ο ένας τον άλλον, τον κόβουν κομμάτια, μπερδεύονται χωρίς να μπορούν να ξεχωρίσουν, ελέγχουν ο ένας τον άλλον, φροντίζουν και προστατεύουν ο ένας τον άλλον. Στο πλαίσιο αυτών των παιδικών σεξουαλικών θεωριών η μητέρα ενσωματώνει κατά τη διάρκεια της συνουσίας συνεχώς το πέος του πατέρα μέσω του στόματος έτσι ώστε το σώμα της είναι γεμάτο με πέη και παιδιά που δημιουργούνται από την ακατάπαυστη, βίαιη και αλληλοκαταστροφική συνουσία. Το παιδί επιτίθεται φαντασιακά στο περιεχόμενο του σώματος της μητέρας για να το καταστρέψει λόγω του πρωταρχικού φθόνου ή ενσωματώνει μετά από τη ληστρική επιδρομή το περιεχόμενό του, το οποίο όμως εσωτερικευόμενο διατηρεί την ληστρική επένδυση και μετατρέπεται σε καταδιωκτικό εσωτερικευμένο αντικείμενο, πρώιμο στοιχείο του Υπέρ-Εγώ. Επαναπροβαλλόμενο στον εξωτερικό κόσμο μετατρέπεται σε καταδιωκτικό και το εξωτερικό αντικείμενο. (Klein, 1933, p254).

Η προσέγγιση αυτή τροποποιεί ουσιαστικά τις απόψεις για το Υπέρ-Εγώ και την συνοδό έννοια του άγχους ευνουχισμού. Αυτές οι σύνθετες, τρομακτικές και αμφιθυμικά επενδεδυμένες φιγούρες εσωτερικευόμενες επιτίθενται στο Εγώ ως εσωτερικοί διώκτες και αποτελούν φαινόμενα ισοδύναμα του Υπέρ-Εγώ. Το Υπέρ-Εγώ όφειλε λοιπόν να εμφανίζεται σε μία πιο πρώιμη ηλικία και κατά συνέπεια και το οιδιπόδειο, του οποίου το Υπέρ-Εγώ ήταν ο άμεσος κληρονόμος στην φροϋδική προσέγγιση, όφειλε να μετακινηθεί σε πρωιμότερες ηλικίες. Στην αρχή λοιπόν μετακίνησε την εμφάνιση του οιδιπόδειου και του Υπέρ-Εγώ σε ολοένα και νεαρότερη ηλικία διατηρώντας όμως την σχέση αιτίου-αιτιατού που τους απέδωσε ο Freud. Στη συνέχεια όμως η ανάλυση πολύ μικρών παιδιών της έδειξε ότι πρόδρομα στοιχεία του Υπέρ-Εγώ εμφανίζονται παράλληλα με την εμφάνιση ασυνείδητων οιδιπόδειων σχέσεων αντικειμένου και είναι το άμεσο προϊόν της διεργασίας αυτών των πρώιμων οιδιπόδειων φαντασιώσεων, το Υπέρ-Εγώ παύει δηλαδή να είναι ο κληρονόμος του οιδιπόδειου και εμφανίζεται παράλληλα με αυτό. (Klein, 1926, p.133). Τελικά θεώρησε ότι οι δύο σειρές συμβάντων διαπλέκονται σε τέτοιο βαθμό ήδη από το πρώτο έτος της ζωής ώστε ανεξαρτητοποίησε τη μία από την άλλη, με το Υπέρ-Εγώ να εκδηλώνει την ενδοψυχική του παρουσία ήδη από τις πρώτες εσωτερικεύσεις μερικών αντικειμένων (Hinshelwood, 1989, p.62).

Οι απόψεις αυτές της M. Klein για το οιδιπόδειο σύμπλεγμα και το Υπέρ-Εγώ επηρεάζουν άμεσα τις απόψεις της για το άγχος ευνουχισμού και για το φθόνο του πέους. Η M. Klein προσπάθησε να παρουσιάσει το άγχος των πρωτόγονων φαντασιώσεων που κυριαρχούν στην ενδοψυχική πραγματικότητα του μικρού παιδιού ως συντελεστικές και πολλαπλασιαστικές του άγχους ευνουχισμού και του φθόνου του πέους που ο Freud παρουσίασε ως συνοδά συναισθήματα του οιδιπόδειου. Στην πραγματικότητα όμως εισήγαγε ένα άγχος διαφορετικής ποιότητας και θέσης, αυτό της βίαιης διείσδυσης εντός του μητρικού σώματος και του φόβου της επακόλουθης αντεκδίκησης η οποία λαμβάνει χώρα στο σώμα τα παιδιού (Hinshelwood,

1989, p. 62). Έτσι το άγχος ευνουχισμού ενισχύεται και πολλαπλασιάζεται από τις βίαιες επιθέσεις του μικρού αγοριού στο σώμα της μητέρας για να καταστρέψει το πέος του πατέρα που κατοικεί εκεί και τα άλλα παιδιά, να γεννήσει δικά του παιδιά και την ανάδρομη εσωτερικευση όλων αυτών των μερικών αντικειμένων και της βιαιότητας που τα συνοδεύει, με το φόβο ότι η αντεκδικητική μανία του εσωτερικευμένου πέους του πατέρα θα καταστρέψει τώρα το δικό του πέος. Στο κορίτσι έχουμε μία ανάλογη πορεία σύλησης του μητρικού σώματος και οικειοποίησης όλων αυτών που περιέχει με τους συνακόλουθους φόβους αντεκδίκησης.

Οι απόψεις αυτές της M. Klein τροποποίησαν ουσιαστικά τις φροϋδικές απόψεις για το άγχος ευνουχισμού. Κατ' αρχήν σμίκρυναν ουσιαστικά τις διαφορές μεταξύ αγοριού και κοριτσιού ως προ τις συνθήκες εμφάνισης και την ποιότητα του άγχους ευνουχισμού. Η διαφοροποίηση μεταξύ άγχους ευνουχισμού στο αγόρι και αναγνώρισης του ευνουχισμού ως εισαγωγής του οιδιπόδειου στο κορίτσι, εμφάνισης του Υπέρ-Εγώ ως κληρονόμου του οιδιπόδειου στο αγόρι και η ηπιότερη εκδοχή στο κορίτσι λόγω του δεδομένου ευνουχισμού, έδωσαν τη θέση τους σε μία μεγαλύτερη συμμετρία λόγω των ανάλογων φαντασιώσεων στις οποίες υπόκεινται το αγόρι και το κορίτσι. Το άγχος ευνουχισμού από Real-Angst έγινε περισσότερο Phantasie-Angst που τροφοδοτείται από τις συνέπειες της σαδιστικής διείσδυσης και του αγοριού και του κοριτσιού στο σώμα της μητέρας με το πέος του πατέρα και τα παιδιά που δημιούργησε εκεί να είναι αντικείμενα της καταστροφικότητάς τους, του ληστρικού τους φθόνου και της επιθυμίας τους και να μετατρέπονται σε καταδιωκτικά και ευνουχιστικά αντικείμενα όταν εσωτερικεύονται. Δεν πρόκειται για ένα άγχος-σήμα ενός γνωστού, προηγηθέντος κινδύνου αλλά για ένα παράγωγο της συνεχούς έντασης μεταξύ αγάπης και επιθετικότητας όπως αυτή εκφράζεται στις προοιδιπόδειες φαντασιώσεις (Hinshelwood, 1989, p.118). Το άγχος ευνουχισμού στην οπτική αυτή χάνει την πρωτοκαθεδρία του ως το πρότυπο του άγχους που είχε στην φροϋδική προσέγγιση και ως ο βασικός παράγοντας στην αιτιολογία των νευρώσεων και γίνεται ένα παράγωγο άγχος. Επίσης από ένα άγχος που στηρίζεται στην πραγματικότητα της αντίληψης μετατρέπεται σε άγχος προϊόν των ασυνείδητων φαντασιώσεων. Ο φθόνος του πέους και η αναγνώριση του ευνουχισμού, στην οποία στηριζόταν η άποψη του Freud, ήταν ένας τύπος άγχους και συναισθήματος πολύ πιο ειδικός από το εύρος και την πολυμορφία του άγχους που απέδωσε η M. Klein στο κορίτσι και κατ' αντιστοιχία στο αγόρι. Ο φθόνος του πέους άλλωστε δίνει τη θέση του στον πρωταρχικό φθόνο που αφορά εξίσου το αγόρι και το κορίτσι και έχει σχέση με την ενορμητική παρακαταθήκη τους και όχι με την αντίληψη. Το άγχος που προκύπτει από τη φαντασίωση διείσδυσης στο μητρικό σώμα και την καταστροφή του, το άγχος αφανισμού του Εγώ από τη δράση του καταδιωκτικού και τιμωρητικού αντικειμένου, είναι τύποι άγχους στην M. Klein διαφορετικού περιεχομένου από το άγχος ευνουχισμού του Freud, το οποίο τελικά στις περιπτώσεις αυτές είναι μία μόνο μερική εκδοχή του. Είναι αλήθεια ότι η Klein προσπάθησε να το παρουσιάσει με τον αντίστροφο τρόπο, ότι οι τύποι άγχους που παρουσίασε δρουν ενισχυτικά στον

βασικό τύπο άγχους ευνουχισμού που παρουσίασε ο Freud, η επικρατούσα όμως άποψη είναι ότι στην ουσία εισήγαγε μία διαφορετική προσέγγιση (Hinshelwood, 1989, p.62). Όλων αυτών βέβαια υπόκεινται οι διαφορετικές αντιλήψεις της Klein για το οιδιπόδειο, την προοιδιπόδειο περίοδο και την ανθρώπινη σεξουαλικότητα. Η ενδοψυχική πραγματικότητα διαδραματιζόταν στην οπτική της με όρους οιδιπόδειου ήδη κατά τη στοματική και πρωκτική περίοδο, η θηλυκότητα εκφραζόταν κυρίως με την ασυνείδητη αντίληψη του περιεχόμενου του σώματος της μητέρας στο οποίο κατοικεί το πέος του πατέρα σε διαρκή συνουσία με την μητέρα που έδινε γένεση σε παιδιά. Η έμφαση στην παρουσία του αναστραμμένου οιδιπόδειου τόσο στο αγόρι όσο και στο κορίτσι συνέβαλλε στην κοινή μοίρα τους σε αντίθεση με την άποψη του Freud για διαφορετική έκβαση του οιδιπόδειου στο αγόρι και στο κορίτσι. Ιδιαίτερης σημασίας είναι επίσης η παραδοχή της για ασυνείδητη γνώση ευθύς εξ αρχής του πέους και του κόλπου, έτσι ώστε οι φροϋδικές απόψεις για τον ερεθισμό της γενετήσιας περιοχής με τις αισθήσεις που δημιουργεί στο πέος του αγοριού και στην κλειτορίδα του κοριτσιού, η εξωτερική αντίληψη του ευνουχισμένου κοριτσιού και το εξ αυτού άγχος ευνουχισμού, η ανακάλυψη της ερωτογόνου ζώνης του κόλπου στην εφηβεία και η ενδεχόμενη αίσθηση κολπικών ερεθισμών από το κορίτσι στην οιδιπόδεια περίοδο όταν εμφανίζεται η φαντασίωση ότι θα συλλάβει παιδί από τον πατέρα ως διεργασία του ευνουχισμού, που αποτελούν θεμελιώδη στοιχεία των απόψεων του Freud, να υποχωρούν στην αντίληψή της και να δίνουν τη θέση τους στη φαντασιακή διαπλοκή των μερικών αντικειμένων. Και η Klein δεχόταν την παρουσία ερεθισμών στην γενετήσιο περιοχή, δεν απέδιδε όμως σε αυτές πρωταρχικό ρόλο και αντιστοιχία στην γένεση των αντίστοιχων φαντασιώσεων. Συνολικά πρόκειται γι' αυτήν για πρώιμες εκδοχές του οιδιπόδειου που βιώνονται με προοιδιπόδειους όρους και όχι για πρόδρομες φάσεις που θα επηρεάσουν τη διαμόρφωση και έκβαση του οιδιπόδειου. Η καταθλιπτική θέση που είναι για την Klein η αντιστοιχία του φροϋδικού οιδιπόδειου στη δική της θεωρία δεν έχει αναφορά στο άγχος ευνουχισμού και πολύ περισσότερο δεν στηρίζεται σε αυτό αλλά στο άγχος για την ενδεχόμενη καταστροφή του καλού αντικειμένου και την ανάγκη διατήρησής του.

Είναι χαρακτηριστικό το απόσπασμα από τη γνωστή περίπτωση της Rita που παρουσιάζει ανάγλυφα αυτά που παρουσιάζονται συνοπτικά παραπάνω : "...Η σχέση της Rita με τον πατέρα της καθοριζόταν σε μεγάλο βαθμό από τις αγχώδεις καταστάσεις που περιέβαλλαν τη σχέση με την μητέρα της. Ο φόβος της και το μίσος για το κακό στήθος μεταφέρθηκαν στο πέος του πατέρα. Η ενοχή και ο φόβος απώλειας της μητέρας μεταφέρθηκαν επίσης στον πατέρα. Όλα αυτά, μαζί με την ματαιώση που της δημιουργούταν απ' ευθείας στη σχέση της με τον πατέρα, παρεμπόδιζαν την ανάπτυξη ενός θετικού οιδιπόδειου. Το μίσος για τον πατέρα της ενισχυόταν από το φθόνο του πέους και από την αντιπαλότητα μαζί του στην κατάσταση του αναστραμμένου οιδιπόδειου. Η προσπάθειά της να αντιμετωπίσει το φθόνο του πέους την οδήγησαν στην πεποίθηση του δικού της φανταστικού πέους. Ένωθε όμως ότι αυτό το πέος ετίθετο σε κίνδυνο από έναν κακό πατέρα ο οποίος θα την

ευνούχιζε ως αντεκδίκηση για τη δική της επιθυμία να ευνουχίσει αυτόν..... Η επιθυμία της να κατέχει η ίδια ένα πέος ενισχυόταν σημαντικά από άγχη και ενοχές που σχετιζόταν με το θάνατο της μητέρας της..... Τα άγχη αυτά ενίσχυσαν την επιθυμία της Rita να κατέχει ένα πέος, διότι αισθανόταν ότι με αυτό θα μπορούσε να επανορθώσει το κακό που έκανε στην μητέρα της λόγω των παιδιών που φαντασιακά της απέσπασε έτσι ώστε εάν κατείχε ένα πέος η ίδια θα ήταν σε θέση να ικανοποιήσει τη μητέρα της και να της κάνει παιδιά". (Klein,1945).

Είναι εμφανές ότι οι διαφορές αγοριού-κοριτσιού αμβλύνονται ουσιαστικά, ο ευνουχισμός δεν έχει σχέση με σωματικές αισθήσεις και την οπτική αντίληψη αλλά ανήκει αποκλειστικά στην επικράτεια του ασυνείδητου, ο οιδιπόδειος σχηματισμός βιώνεται με προοιδιπόδειους όρους. Δέχεται την ύπαρξη πρώιμων φάσεων στο οιδιπόδειο με βασικά στοιχεία την ανωριμότητα του Εγώ και την ουσιαστικά πλήρη κυριαρχία των ασυνείδητων φαντασιώσεων με τον διαστροφικά πολύμορφο χαρακτήρα των ενορμητικών ώσεων. Στην πρώιμη περίοδο το οιδιπόδειο αναπτύσσεται παράλληλα και στα δύο φύλα χωρίς ουσιαστικές διαφοροποιήσεις και η σχέση με το στήθος της μητέρας είναι η βασική σχέση μερικού αντικειμένου. Η ικανοποίηση στο στήθος της μητέρας επιτρέπει στο παιδί να αναζητήσει ικανοποίηση και στο πέος του πατέρα, κυρίως όμως η στρόφη του προς το πέος του πατέρα καθορίζεται από τη ματαίωση που βιώνει στο στήθος της μητέρας αναζητώντας εναλλακτική πηγή ικανοποίησης. Η ματαίωση που βιώνει στο στήθος της μητέρας είναι αναπόφευκτη, όχι μόνο λόγω των περιορισμών της πραγματικότητας αλλά και λόγω της επιθυμίας του παιδιού για ικανοποίηση χωρίς όρια (παράγωγο του πρωταρχικού φθόνου). Η ιδιαιτερότητα της άποψης της Klein φαίνεται από το γεγονός ότι στο σημείο αυτό με σαφήνεια τονίζει ότι τα μερικά αντικείμενα, στήθος και πέος, που κυριαρχούν στη σκηνή και αποτελούν αντικείμενο των στοματικών του φαντασιώσεων εκλαμβάνονται από το παιδί ήδη από τότε ως εκπρόσωποι του πατέρα και της μητέρας του. Το πέος του πατέρα θεωρείται ότι ευρίσκεται εντός του στήθους της μητέρας σε μία συνεχή συνουσία με αυτό δημιουργώντας παιδιά. Το αγόρι ή το κορίτσι αισθάνεται αποκλεισμένο και έμπλεο φθόνου, διεισδύει για να καταστρέψει και να οικειοποιηθεί ληστρικά το πέος και τα παιδιά, φοβάται ότι το πέος που εσωτερίκευσε και που φέρει μαζί του όλη την καταστροφικότητα και εκδικητικότητα της δικής του διείσδυσης θα καταστρέψει στη συνέχεια και το δικό του πέος, το οποίο είτε είχε a priori είτε είναι προσάρτηση του πέους του πατέρα του. Παράλληλα με τα καταδιωκτικά μερικά αντικείμενα εσωτερικεύονται και οι καλές εκδοχές τους ώστε να υπάρχουν ευθύς εξ αρχής καλά και απειλητικά στοιχεία ενός πρώιμου Υπέρ-Εγώ που αναπτύσσεται παράλληλα με τις οιδιπόδειες φαντασιώσεις και δεν είναι ο κληρονόμος τους. Το καλό εσωτερικευμένο πέος συμμετέχει επίσης στην φαντασιακή επανόρθωση του καταστραμμένου από τις σαδιστικές επιθέσεις μητρικού στήθους, στο οποίο δημιουργεί εκ νέου παιδιά.

Το άγχος ευνουχισμού, δηλαδή της φαντασιακής καταστροφής του δικού του πέους από το καταδιωκτικό πέος του πατέρα, έχει σαφή διακριτικά στοιχεία, που το διαφοροποιούν από το άγχος ευνουχισμού του Freud, ως μερική εκδήλωση του άγχους διείσδυσης και καταδίωξης και όχι ως κεντρικής και θεμελιώδους μορφής άγχους. Δεν έχει επίσης άμεση σχέση με τη φαλλική σεξουαλικότητα και την φαλλική φάση όπως στον Freud αλλά με το πεπρωμένο του πέους στις ασυνείδητες φαντασιώσεις.

Η εμφάνιση γενετικών αισθήσεων και επιθυμιών επικάθεται στην προϋπάρχουσα ασυνείδητη γνώση του πέους και του κόλπου και δεν δίνει γένεση στην ασυνείδητη παρουσία τους μέσω απώθησης. Το αγόρι ασυνείδητα εισέρχεται στον κόλπο της μητέρας και το πέος του πατέρα στο κόλπο του κοριτσιού δίνοντας γένεση σε φαντασιώσεις γένεσης παιδιών. Όταν εμφανιστούν οι γενετήσιες αισθήσεις, και αυτό συμβαίνει στην οπτική της Klein πριν από την φαλλική φάση, το άγχος ευνουχισμού παίρνει τη μορφή ότι θα δαγκώσει και θα κόψει το πέος του πατέρα και ότι ανάλογες συνέπειες θα υποστεί και το ίδιο στη βάση της εξίσωσης πέος = στήθος = κόπρανα = παιδιά που θα γεννηθούν, με το θετικό και καταστροφικό ρόλο τους. Στην πλήρη ανάπτυξη της γενετήσιας σεξουαλικότητας αναγνωρίζει τη διαφορά μεταξύ αγοριού και κοριτσιού στο γεγονός ότι το αγόρι στηρίζεται στην κατοχή ενός δυναμικού πέους ανάλογου με εκείνο του πατέρα του ενώ το κορίτσι στην φαντασίωση ότι το πέος του πατέρα θα της δώσει παιδιά θεωρώντας ως συνέπεια της ματαίωσης τη φαντασίωση ότι έχει και το ίδιο πέος, η επιθυμία για να δεχθεί ένα παιδί από τον πατέρα της δεν είναι λοιπόν συνέπεια του δεδομένου ευνουχισμού της. Στις συνθήκες αυτές αναγνωρίζει μία αυτονομία του άγχους ευνουχισμού, το οποίο όμως εξακολουθεί να πλαισιώνεται από τις προγενετήσιες φαντασιώσεις. Για το λόγο αυτό η ανατομία δεν είναι στην Klein το έσχατο πεπρωμένο όπως στον Freud.

Η αμφισβήτηση του φαλλικού μονισμού

Η άποψη ότι κατά την παιδική ηλικία υπάρχει ένα μόνο όργανο στα αγόρια και στα κορίτσια, το πέος, με την έννοια ότι στα μεν υπάρχει, στα δε απουσιάζει, ότι η κλειτορίδα θεωρείται ένα μικρό ή ευνουχισμένο πέος, ότι ο φθόνος του πέους καθορίζει την ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη των κοριτσιών, ότι η φαλλική φάση και ο ουρηθρικός ερωτισμός είναι το κοινό βιολογικό και ψυχολογικό πεδίο πάνω στο οποίο στηρίζεται η κοινότητα του ψυχοσεξουαλικού πεπρωμένου αγοριών και κοριτσιών, αμφισβητήθηκε έντονα ήδη από την εποχή του Freud. Αυτό κατ' αρχήν αποδόθηκε στο γεγονός ότι ο ιδρυτής της ψυχανάλυσης και οι άμεσοι συνεργάτες του ανήκαν στο ανδρικό φύλο καθώς και στην ανδροκρατούμενη κουλτούρα της εποχής τους. Με την έννοια αυτήν τους ήταν πιο εύκολο να αναπτύξουν μία ανδρική ψυχολογία με την αναπόφευκτη υποκειμενικότητα στον τρόπο που αξιολογούνται τα κλινικά δεδομένα και σχηματίζονται οι θεωρίες. Η ψυχολογία των γυναικών σε αυτήν την κρατούσα ατμόσφαιρα ήταν σε ένα σημαντικό βαθμό ένας χώρος

ασυνείδητης συσσώρευσης των επιθυμιών και ανασφαλειών των ανδρών και οι γυναίκες προσαρμόστηκαν σε αυτήν την ανδροκρατούμενη άποψη (Horney, 1926). Βεβαίως αυτό θα μπορούσε να είναι μία πρώιμη προσαρμογή του μικρού κοριτσιού στην κυριαρχούσα ανδρική οπτική για λόγους οικογενειακής και κοινωνικής ένταξης. Θα ήταν όμως δύσκολο να υποθέσει κανείς ότι κάτι τέτοιο θα συνέβαινε χωρίς η αληθινή φύση της γυναικείας σεξουαλικότητας να αφήσει κάποια ίχνη στις κοινωνικές και ψυχολογικές επιστρωματώσεις. Μία ουσιαστική παραμέληση έγκειται στο γεγονός ότι υπάρχει μία μεροληπτική έμφαση στη βιολογική υπεροχή των αγοριών λόγω του πέους, στον ψυχολογικό αντίκτυπό της και στην ασυνείδητη εγγραφή της και έχει υποτιμηθεί η βαρύτητα της εγκυμοσύνης, του θηλασμού και της μητρότητας, όπως αυτά εγγράφονται βιολογικά, επηρεάζουν ψυχολογικά και απωθούνται στο ασυνείδητο με την έννοια της βιολογικής υπεροχής που συνεπάγεται η δυνατότητα γένεσης ενός παιδιού, της σεξουαλικής λειτουργίας του θηλασμού και των υπόλοιπων σεξουαλικών αισθήσεων που συνεπάγεται η άσκηση της μητρότητας και θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν στην έννοια του «φθόνου της μητρότητας», όπως βέβαια και η μοίρα των ιδιαίτερων σεξουαλικών αισθήσεων των γυναικών κατά τη σεξουαλική επαφή.

Ένα σημαντικό ερώτημα είναι πως δημιουργείται η έλξη μεταξύ των δύο φύλων και εάν αυτή κατοχυρώνει το ρόλο του πέους και την ανδρική υπεροχή. Στο αγόρι η έλξη προς την μητέρα είναι δεδομένη στην προγενετήσια περίοδο και επιτείνεται την φαλλική περίοδο λόγω της αυνανιστικής δραστηριότητας. Στην κλασική οπτική η έλξη του κοριτσιού για τον πατέρα έρχεται μέσω του φθόνου του πέους στη βάση του ήδη επιτελεσθέντος ευνουχισμού, της συμβολικής ισοδυναμίας του πέους με το παιδί και την επιθυμία για το παιδί που ο πατέρας έχει ήδη δώσει στην μητέρα. Αν θεωρούσαμε ότι η έλξη προς τον πατέρα δεν στηρίζεται σε αυτήν τη συμβολική ισοδυναμία και ήταν πρωτογενής, λόγω πχ της φυσικής συμπληρωματικότητας των φύλων, τότε ο δεδομένος ευνουχισμός δεν θα είχε ένα κεντρικό ρόλο στην ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη του κοριτσιού και θα έχανε τη σημασία που έχει στην κλασική οπτική.

Φαίνεται πως πράγματι υπάρχει ένας πρωταρχικός φθόνος του πέους που αφορά το κορίτσι λόγω των ανατομικών διαφορών, αυτό όμως ενδεχομένως οφείλεται στα πλεονεκτήματα που προσφέρει το πέος ως προς τον ουρηθρικό ερωτισμό, τις σκοποφιλικές δυνατότητες και τον αυνανισμό. Ο φθόνος του πέους δεν είναι απαραίτητο να συνδέεται με την οπτική διαπίστωση της έλλειψής τους και τον επιτελεσμένο ευνουχισμό, δεν είναι απαραίτητο να έχει δηλαδή έναν ειδικό χαρακτήρα αλλά μπορεί να αντανakλά τύπους άγχους με διαφορετική προέλευση και περιεχόμενο. Μία αιτία του συμπλέγματος ευνουχισμού και του φθόνου του πέους στο κορίτσι είναι ο ουρηθρικός ερωτισμός που συνδέεται με τη σαδιστική ευχαρίστηση του αγοριού που συνοδεύει την πράξη της ούρησης και την εκτόξευση των ούρων σε μεγάλη απόσταση, γεγονός που οδηγεί τα κορίτσια στην ούρηση σε όρθια θέση στην προσπάθειά τους να μιμηθούν τα αγόρια. Ο τρόπος ούρησης

εξυπηρετεί τις ενεργητικές και παθητικές σκοποφιλικές τάσεις στο αγόρι εφόσον έχει τη δυνατότητα να παρατηρεί και να επιδεικνύει τα γεννητικά του όργανα σε αντίθεση με το κορίτσι. Ο τρόπος που ντύνεται το κορίτσι σε αντίθεση με το αγόρι με μεγαλύτερη έκθεση του σώματός της, είναι μία αναπλήρωση αυτής της έλλειψης. Μία άμεση συνέπεια αυτού είναι η μεγαλύτερη υποκειμενικότητα των γυναικών σε σχέση με την αντικειμενικότητα των ανδρών. Οι γυναίκες παραμένουν δεσμευμένες στην εσωτερική αναζήτηση του σώματός τους, δεν τους είναι εύκολο να έχουν μία γνώση του σώματός τους και να ελευθερωθούν από αυτό ενώ οι άνδρες έχοντας πιο αντικειμενική γνώση στρέφονται με ενεργητικότητα προς το εξωτερικό. Μία άλλη πηγή άγχους είναι η μεγαλύτερη αυνανιστική ελευθερία που αποδίδεται στο αγόρι εφόσον έχει τη δυνατότητα να κρατά το πέος κατά την ούρηση σε αντίθεση με το κορίτσι. Τα κορίτσια θεωρούν ότι τους απαγορεύεται ο αυνανισμός ενώ υπάρχει μία επιτρεπτική τάση στα αγόρια. Συνολικά θεωρείται ότι αυτά δείχνουν πως τα κορίτσια έχουν μία μειονεκτική δυνατότητα σε σχέση με τα αγόρια ως προς την ικανοποίηση των μερικών ενορμήσεών τους. Το γεγονός ότι αργότερα θα έχει τη δημιουργική δυνατότητα να γεννήσει παιδιά δεν αντιρροπεί σε αυτό το στάδιο τη μειωμένη πρόσβαση στην ενορμητική ικανοποίηση. Δεν πρόκειται λοιπόν κυρίως για ένα φθόνο που αφορά την ύπαρξη ή μη του πέους αλλά για μία διαφορετική δυνατότητα διαχείρισης του προγενετήσιου ερωτισμού.

Το αγόρι επενδύει πιο εύκολα σαδιστικά και ναρκισσιστικά τον ουρηθρικό ερωτισμό, το πέος προσφέρεται περισσότερο σε χειρισμούς και επίσης είναι ορατό σε σχέση με την κλειτορίδα. Θεωρούμε όμως στην προσέγγιση αυτή της φαλλικής πρωτοκαθεδρίας τον αυνανισμό στις γυναίκες της ίδιας φύσης με τον αυνανισμό στους άνδρες, χωρίς να τους παρέχουμε το δικαίωμα διαφορετικών αισθήσεων. Μία θετική τοποθέτηση της παρουσίας της κλειτορίδος –και όχι ως ευνουχισμένου πέους- θα έδινε μία διαφορετική εξέλιξη και στο άγχος ευνουχισμού και στη δόμηση της ταυτότητας φύλου από εκείνη του αγοριού. Με την παραδοχή επίσης από το κλινικό υλικό ότι υπάρχουν παράλληλα με τις αισθήσεις από την κλειτορίδα και κολπικές αισθήσεις στο μικρό κορίτσι, ο κόλπος θα συμμετείχε πρωτογενώς στις αιμομικτικές φαντασιώσεις και αυτό, εκτός από το γεγονός ότι θα εξηγούσε περιπτώσεις σεξουαλικής ψυχρότητας, θα αμφισβητούσε άμεσα τη φαλλική πρωτοκαθεδρία στη σεξουαλική οργάνωση του κοριτσιού. Η ασυνείδητη γνώση του κόλπου σε συνδυασμό με τις κολπικές αισθήσεις δημιουργεί το υπόβαθρο στις φαντασιώσεις βίαιες διακόρευσης του κοριτσιού από αυτό που διαπιστώνει ότι έχει το αγόρι στη θέση των δικών της γεννητικών οργάνων με πρόκληση πόνου, αιμορραγίας και φόβου εφόσον η διεισδυτική ικανότητα αναγνωρίζεται στο ανδρικό πέος ήδη από νωρίς με τις εμπειρίες της θηλής στο στόμα, των κοπράνων στο πρωκτό και των ιδιοτήτων του ουρηθρικού ερωτισμού. Συγχρόνως και η συμβολική εξίσωση πέος=παιδί δίνει στο πέος λόγω δυσαναλογίας μεγέθους τη φαντασιακή δυνατότητα να τραυματίσει αποφασιστικά τον κόλπο του μικρού κοριτσιού. (Horney, 1924, 1926). Υποστηρίζεται ότι η φαντασίωση αυτή προκαλεί στο κορίτσι άγχος αλλά όχι

τύψεις λόγω φαντασιώσεων αντεκδίκησης, ενώ η ώριμη γενετήσια δραστηριότητα και φαντασιώσεις συνοδεύονται από τύψεις τόσο στο αγόρι όσο και στο κορίτσι λόγω αποκλεισμού του γονέα του ίδιου φύλου. Οι ιδιαιτερότητες αυτές της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης του κοριτσιού που δεν στηρίζουν την εξέλιξη της ψυχοσεξουαλικότητας στη βάση της ύπαρξης ή μη του πέους και στον ευνουχισμό του, ανοίγουν ένα διαφορετικό πεδίο έρευνας για το άγχος ευνουχισμού.

Η αναλυτική εμπειρία επίσης δείχνει ότι συχνά η επιθυμία της γυναίκας να είναι άνδρας, μία συχνή και επίμονη φαντασίωση που αποδίδεται στον ευνουχισμό της στην κλασική εκδοχή, είναι δευτερογενής και αμυντική, ιδιαίτερα λόγω των έντονων γενετήσιων πρωτογενών επιθυμιών του κοριτσιού προς τον πατέρα. Η επιθυμία να είναι άνδρας προφυλάσσει το κορίτσι και τη γυναίκα από το άγχος και τις ενοχές της ετερόφυλης επιλογής και τη σύγκρουση με τον γονέα του ίδιου φύλου και δεν είναι πάντα απόρροια του ευνουχισμού της. Ο φθόνος του πέους θα εθεωρείτο επίσης ως ένα ενδιάμεσο βήμα προς το επιθυμητό αντικείμενο εάν θεωρήσουμε ότι η έλξη των δύο φύλων είναι ένα πρωτογενές, προϋπάρχον γεγονός. Τότε ο φθόνος του πέους θα είχε τη σχέση της επιθυμίας του μέρους ως προς το όλο, ως μερική αγάπη έναντι της ολικής αγάπης. Η προσφυγή στο άγχος ευνουχισμού στο κορίτσι είναι επίσης συχνά μία δευτερογενής επικάλυψη έναντι του πρωτογενούς άγχους κολπικής διείσδυσης και τραυματισμού. Από ένα φόβο της επικείμενης τιμωρίας λόγω των γενετήσιων ενοχών που είναι ασαφής λόγω της ιδιαιτερότητας της ανατομίας, μετακινούμεθα σε ένα φόβο πιο συγκεκριμένο λόγω του συγκεκριμένου χαρακτήρα του επιτελεσμένου ευνουχισμού και της ύφεσης των ενοχών που αυτός προσφέρει.

Είναι συχνή η ασυνείδητη πρωτογενής φαντασίωση πλήρους ταύτισης των γυναικών με την μητέρα τους με την έννοια ότι υφίστανται ή απολαμβάνουν από τον πατέρα τους ότι και η μητέρα τους, φαντασίωση που συχνά υπόκειται της αίσθησης ότι έχουν αποπλανηθεί ή βιασθεί. Το σύμπλεγμα ευνουχισμού και ο φθόνος του πέους θεωρούνται παράγωγο αυτής της υποκείμενης φαντασίωσης. Επίσης η ασυνείδητη επιθυμία να έχουν ένα παιδί από τον πατέρα τους υπόκειται του φθόνου του πέους και τον δημιουργεί, δεν προκύπτει από αυτόν, με την έννοια ότι ο πατέρας τους τις εξαπάτησε και έκανε παιδί με τη μητέρα τους και όχι με τις ίδιες, στη βάση της οικείας εξίσωσης παιδί=πέος, δηλαδή δεν μου έδωσε παιδί, δεν μου έδωσε πέος. Στις τελευταίες δύο περιπτώσεις συχνά συνυπάρχει ενεργητική παρακολούθηση της συνουσίας των γονέων και φθόνος για το παιδί που ο πατέρας έδωσε στην μητέρα και όχι στις ίδιες. Ο φθόνος του πέους στις περιπτώσεις αυτές είναι παράγωγο της επιθυμίας να πάρουν τη θέση του πατέρα ή του αδελφού που γεννήθηκε και όχι προϋπόθεση. Συγγενής είναι η φαντασίωση ότι η έλλειψη πέους στο κορίτσι είναι δυνατόν να οφείλεται σε τραυματισμό που υπέστη η περιοχή λόγω βιασμού και τραυματισμού της περιοχής από τον πατέρα, μία φαντασίωση που είναι παράγωγη της ασυνείδητης επιθυμίας για τον πατέρα. Γενικά ο τραυματισμός της γενετικής περιοχής όπως εκδηλώνεται σε

υποχονδριακές φαντασιώσεις και σε φαντασιώσεις κτυπήματος ή βιασμού αναφέρονται στο γυναικείο σύμπλεγμα ευνουχισμού και στην άμεση επίδρασή του στη γυναικεία σεξουαλικότητα, είναι όμως στις περιπτώσεις αυτές δευτερογενές και όχι πρωτογενές στοιχείο όσον αφορά στη δόμηση της γυναικείας σεξουαλικότητας.

Η πληγωμένη θηλυκότητα και οι ματαιωμένες θηλυκές προσμονές δημιουργούν το σύμπλεγμα ευνουχισμού που καθορίζει στη συνέχεια τη γυναικεία ταυτότητα. Ως επί πλέον επιχείρημα αναφέρεται το γεγονός ότι ο φθόνος του πέους δεν προκαλεί ενοχές, όπως θα προκαλούσε εάν απευθυνόταν στο καλό αντικείμενο, και εξ αυτού προκύπτει επίσης το δευτερογενές στοιχείο του ως προς μία φαντασίωση απογοήτευσης ή τραυματισμού. Η πράξη της διάρρηξης του παρθενικού υμένους, η αρχική υποταγή, ο πόνος και η επιθετικότητα που τη συνοδεύουν και απευθύνονται στο πατρικό υποκατάστατο, είναι ορισμένες φορές η επανάληψη στο ασυνείδητο επίπεδο της πρωταρχικής επιθυμίας και απογοήτευσης προς τον πατέρα.

Φαίνεται λοιπόν ότι η ανατομία της γενετικής περιοχής και ο φθόνος του πέους παίζουν σημαντικό ρόλο στη δόμηση της γυναικείας σεξουαλικότητας και ταυτότητας, στην προσέγγιση όμως αυτή δεν είναι η διαπιστωμένη απουσία του πέους που προκαλεί το φθόνο του πέους και την επιθυμία να έχει ένα παιδί από τον πατέρα ως υποκατάστατο για τον ευνουχισμό αλλά η επιθυμία προτίμησης και ένωσης με τον πατέρα, όπως ακριβώς και η μητέρα, που δίνει γένεση στα φαινόμενα αυτά. Στην περίπτωση αυτή το γυναικείο οιδιπόδειο ακολουθεί ανάλογη ανάπτυξη με το ανδρικό οιδιπόδειο. Η έμφαση βέβαια είναι και εδώ στην ασυνείδητη επιθυμία και όχι στην ανατομία.

Η θεωρία του Freud στηρίζεται στο φαλλικό μονισμό και στην απουσία της αναπαράστασης του κόλπου ακόμη και στο ασυνείδητο, πολύ περισσότερο η απουσία κολπικών αισθήσεων πριν από την εφηβεία. Αλλά και όταν υπάρχουν δεν παίζουν ιδιαίτερο ρόλο και θεωρεί ότι δεν μπορούν να διαχωριστούν από εκείνες του πρωκτού. Επίσης στο πέος του αγοριού δεν αναγνωρίζεται η δυνατότητα σύσης και διείσδυσης πριν από την εφηβεία. Εάν δεχθούμε την παρουσία αυτών των φαντασιώσεων πρωτογενώς στο ασυνείδητο, τότε η επιθυμία για το πατρικό πέος και για ένα παιδί από τον πατέρα γίνεται επίσης πρωτογενής.

Μία άλλη άρση της ασυμμετρίας στα δύο φύλα είναι η ακόλουθη. Η ασυνείδητη γνώση του κόλπου θέτει το ερώτημα στο αγόρι κατά πόσο το δικό του μικρό πέος θα ήταν σε θέση να γεμίσει τον κόλπο της μητέρας σε σύγκριση με το πατρικό πέος. Στην περίπτωση αυτή το σύμπλεγμα ευνουχισμού έχει μία διαφορετική προέλευση. Αναγνωρίζει στον μικρό Hans μία επιθυμία κτήσης της μητέρας με το υποκλαπέν πέος του πατέρα και με την έννοια αυτήν ένα φθόνο του πέους που αφορά το αγόρι και απευθύνεται στο πέος του πατέρα του. Η επιθυμία για την μητέρα είναι το πρωτογενές, ο

φθόνος του πέους δευτερογενής και η παραλληλία αγοριού και κοριτσιού προφανής. Ο Freud παρέμεινε προσκολλημένος στην άποψη ότι το παιδί, αγόρι και κορίτσι, κυριαρχείται από την φαντασίωση ότι η μητέρα έχει πέος και θεωρείται ότι αυτό έχει αμυντικό χαρακτήρα. Υποστηρίζεται ότι ο Freud δεν δέχθηκε την ασυνείδητη γνώση της σεξουαλικότητας και των οργάνων της καθώς και τη δυνατότητα διείσδυσης διότι φοβόταν ότι πιθανόν αυτό θα έδινε πρόσφορο έδαφος στις απόψεις του Jung.

Μία εξήγηση για την πρόταξη του φαλλικού μονισμού θα ήταν επίσης η απώθηση της αίσθησης του αβοήθητου (helplessness) που αισθάνεται το ανθρώπινο νεογνό λόγω της αρχικής πλήρους εξάρτησής του από την μητέρα, στο θεμελιώδες ναρκισσιστικό τραύμα που συνεπάγεται η ανθρώπινη συνθήκη και συνέπεια του οποίου είναι η διαμόρφωση στο ασυνείδητο ενός ισχυρού μητρικού imago. Η άποψη του φαλλικού μονισμού στην προσέγγιση αυτή αντιστοιχεί σε splitting του Εγώ ή σε απώθηση μίας δεδομένης γνώσης, είναι δευτερογενής και αμυντικού χαρακτήρα. Άλλωστε η άποψη του Freud αντιβαίνει, στην πραγματικότητα είναι αντίθετη, στην ασυνείδητη μητρική imago που ανήκει τόσο στο αγόρι όσο και στο κορίτσι, στην παρουσία της μητέρας στο ασυνείδητο. Αυτό είναι ακόμη πιο έντονο όταν κανείς σκεφτεί ότι η κατάσταση αυτή ακολουθεί μία αίσθηση ναρκισσιστικής αυτάρκειας που αντιστοιχεί στην ενδομήτριο ζωή στην οποία οι ανάγκες ικανοποιούνται πλήρως και άμεσα. Ένα άλλο στοιχείο είναι ότι το μικρό παιδί αντιλαμβάνεται ότι δεν είναι σε θέση λόγω της βιολογικής του ανωριμότητας να ανταποκριθεί στις ανάγκες του γονέα του άλλου φύλου. Το αγόρι δεν έχει πέος ανάλογο του μεγέθους του μητρικού κόλπου και το κορίτσι δεν έχει τον αντίστοιχο κόλπο για το πέος του πατέρα, ούτε είναι σε θέση το σώμα του να φιλοξενήσει ένα παιδί. Η απόσταση αυτή ανάμεσα στις αιμομικτικές επιθυμίες και στη δυνατότητα βιολογικής ικανοποίησής τους είναι το οιδιπόδειο δράμα του ανθρώπινου νηπίου και συνιστά το δεύτερο ναρκισσιστικό του τραύμα μετά από αυτό της γένεσης. Η αίσθηση κατωτερότητας στους νευρωτικούς έχει σαφή αναφορά σε αυτές τις καταστάσεις.

Επίσης είναι σαφές ότι ο άνθρωπος εκτός από τη διαφορά των φύλων είναι εκτεθειμένος για πολλά χρόνια και στις δυσκολίες που του δημιουργεί η διαφορά των γενεών. Η θεωρία του σεξουαλικού μονισμού καλύπτει τη σύνθετη αυτή ναρκισσιστική προβληματική εφόσον το ζήτημα είναι εάν έχει ή δεν έχει (πέος) και όχι τι έχει και τι δεν έχει (πέος-κόλπο) ή τι μπορεί και τι δεν μπορεί να κάνει αυτό που έχει (παιδί-συνουσία με τον γονέα του άλλου φύλου). Σε μία ανάλογη γραμμή σκέψης ο φθόνος του πέους θα αντιπροσώπευε για το μικρό κορίτσι μία προσπάθεια κατίσχυσης έναντι της πανίσχυρης αρχαϊκής μητέρας και των γενετήσιων δυνατοτήτων της, εφόσον η κατοχή του πέους θα έδινε στο κορίτσι αυτό που δεν έχει η μητέρα (Chasseguet-Smirgel, 1976).

Στα αγόρια θεωρείται επίσης στην προσέγγιση που αμφισβητεί τον φαλλικό μονισμό ότι η συνουσία ισοδυναμεί με ευνουχισμό εντός του κόλπου από την μητέρα. Η επικέντρωσή τους στον φαλλικό ναρκισσισμό και στην

εντύπωση ότι η μητέρα έχει ένα πέος είναι δευτερογενής στον τρόπο που προκαλεί η ύπαρξη των γυναικείων γεννητικών οργάνων και η δυνατότητα διεισδυσης σε αυτά. Τα αγόρια φοβούνται περισσότερο το ενδεχόμενο να έχει η μητέρα θηλυκά γενετικά όργανα από την κατοχή εκ μέρους της του πέους. Ο φόβος ευνουχισμού από τον πατέρα είναι δυνατόν να είναι δευτερογενής και να επικαλύπτει τον μεγαλύτερο φόβο που δημιουργούν τα γυναικεία γεννητικά όργανα. Ο φόβος του αγοριού ότι δεν μπορεί να ικανοποιήσει την μητέρα λόγω του μικρού του πέους ως προς τον κόλπο της μητέρας και ως προς το πέος του πατέρα, ο φόβος της μειονεξίας και του χλευασμού είναι μεγαλύτερος και ενδεχομένως προηγείται του φόβου ευνουχισμού. Αλλά και αυτός είναι δευτερογενής ως προς την θηλυκή ταύτιση. Ανεπαρκής αίσθηση κατοχής της θηλής, όπου η θηλή έχει τη θέση του πέους της μητέρας, οδηγεί σε ανεπάρκεια κατοχής του πέους. Κάποιοι άνδρες δεν μπορούν να βάλουν κάτι μέσα σε μία γυναίκα εκτός εάν πρώτα πάρουν κάτι από αυτήν. Δεν μπορούν να διεισδύσουν εκτός εάν έχουν περάσει πρώτα από μία επιτυχημένη θηλυκή, ικανοποιητικά υποδεκτική φάση, ώστε μετά να αισθανθούν άνετα σε μια ανδρική ταυτότητα. Έως τότε το αγόρι δεν θα είναι σε θέση να πλησιάσει τη γυναίκα και να διεισδύσει. Η φαντασιακή καταστροφή της θηλής στο στόμα του που εκπροσωπεί ασυνείδητα το ενσωματωμένο από την μητέρα πέος του πατέρα, δίνει γένεση στην καταστροφή του δικού του πέους στον κόλπο της μητέρας. Σε μία αντίστροφη λογική με την εξίσωση πέος=δόντι προσπαθούν να αποσπάσουν το γάλα από το στήθος και η μητέρα να κρατήσει το πέος με το στήθος ως κλοάκη. (Jones, 1933).

Η φαντασίωση ότι η μητέρα έχει πέος ανταποκρίνεται στις στοματικές ανάγκες του αγοριού εφόσον έχοντας το πέος είναι σε θέση να ικανοποιήσει τις ανάγκες του χωρίς να χρειάζεται η προσφυγή σε στοματικές σαδιστικές επιθέσεις προς την μητέρα για την αποφυγή της στέρησης και είναι επίσης μία επιβεβαίωση ότι δεν τίθεται θέμα ευνουχισμού ούτε στον πατέρα του ούτε στον ίδιο εφόσον έχει και η μητέρα πέος. Το πέος της μητέρας εκλαμβάνεται ότι ανήκει εν μέρει στο αγόρι μέσω ενσωμάτωσης λόγω των διαδικασιών της στοματικής φάσης αλλά κυρίως στον πατέρα από τον οποίο το έχει πάρει η μητέρα. Ο φόβος ευνουχισμού που δημιουργείται στο αγόρι όταν αναγνωρίζει την απουσία πέους στην μητέρα, προκύπτει από τον φόβο του αγοριού ότι στη συνουσία με την μητέρα κατέστρεψε το πέος του πατέρα. Στην οπτική αυτή η αίσθηση ότι το αφαίρεσε ο πατέρας είναι εκλογίκευση του προηγούμενου φόβου. Η γυναίκα γίνεται γυναίκα σε αυτήν την οπτική επειδή την ευνουχίζει ο άντρας και δημιουργεί την κοιλότητα με τη διεισδυτικότητα του. Συμπερασματικά οι προσεγγίσεις αυτές υποστηρίζουν την άποψη ότι το φαλλικό στάδιο είναι ένας νευρωτικός συμβιβασμός στον οποίο τον κύριο ρόλο παίζουν η εσωτερική εξέλιξη και λιγότερο η εξωτερική παρατήρηση και αντιστρατεύονται επίσης την άποψη του φαλλικού μονισμού.

Έχει υποστηριχθεί επίσης ότι τα κορίτσια γνωρίζουν τη διάκριση μεταξύ κλειτορίδας και πέους θεωρώντας ότι στην αρχή έχουν την αίσθηση της διαφοράς μεταξύ κλειτορίδας και πέους και στη συνέχεια επιθυμούν το πέος.

Επίσης ότι ο κολπικός αυνανισμός υπάρχει από νωρίς στη ζωή του κοριτσιού, όπως και η φαντασίωση του ενοποιημένου γονικού ζεύγους που βρίσκεται σε διαρκή και καταστροφική συνουσία, κυρίως στοματική. Θεωρεί επίσης ότι ο κλειτοριδικός αυνανισμός είναι διαφορετικός από τον αυνανισμό του πέους, γίνεται με διαφορετικό τρόπο και δημιουργεί διαφορετικές αισθήσεις και λόγω της διάδοσης των ερεθισμάτων και προς τον κόλπο. Επίσης τα δάκτυλα ή το χέρι της μητέρας κατά την περιποίηση των ερωτογόνων ζωνών στο κορίτσι εκλαμβάνονται φαντασιωτικά ως πέος δίνοντας γένεση σε φαντασιώσεις πετυχημένης ή αποτυχημένης διείσδυσης.

Ο φαλλικός μονισμός έχει επίσης αμφισβητηθεί υπό την οπτική της ασυνείδητης γνώσης για την ύπαρξη κόλπου και τη δυνατότητα διείσδυσης με πρότυπο της σχέση θηλής-στόματος, της συμβολικής εξίσωσης θηλή=πέος, τις ταυτίσεις που αυτή δημιουργεί ως προς την αρσενική και τη θηλυκή ταυτότητα, τους φόβους ευνουχισμού που δημιουργεί η διεισδυτικότητα και η ύπαρξη του κόλπου, όπως και τους φόβους που δημιουργεί η θηλή ως πέος της μητέρας.

Η σεξουαλικότητα του κοριτσιού είναι στην οπτική αυτή αρχικά στη θηλή παθητικά θηλυκή, στη συνέχεια μετά τον απογαλακτισμό κλειτοριδικά αρσενική και στη συνέχεια εξελίσσεται είτε σε μία σαδιστικά αρσενική στη βάση του φθόνου του πέους είτε σε μαζοχιστικά θηλυκή στη βάση του ευνουχισμού και της δυσκολίας μετάβασης από την κλειτορίδα στο πέος.

Η γένεση της φαντασίωσης ότι η μητέρα έχει ένα πέος στηρίζεται στις ματαιώσεις του παιδιού στο στήθος και στην εξίσωση θηλής και πέους. Το πέος αποδίδεται πρώτα στην μητέρα ως μία θηλή που μπορεί να ικανοποιήσει περισσότερο και σε ένα δεύτερο χρόνο αποδίδεται στον πατέρα. Σε αυτήν προστίθεται και η αίσθηση ότι η μητέρα έχει αποσπάσει στοματικά το πέος από τον πατέρα. Η δε φαντασίωση ότι το παιδί αναπληρώνει τη διαπίστωση της έλλειψης πέους με βάση την εξίσωση παιδί=πέος δίνει τη θέση της στην φαντασίωση ότι η φαντασιακή εσωτερίκευση του πέους δίνει γένεση στο παιδί εντός του κοριτσιού.

Όταν δεχθούμε την ασυνείδητη γνώση του κόλπου και της διείσδυσης με τις καταστροφικές συνέπειές της, ο βασικός οιδιπόδειος φόβος ευνουχισμού από τον γονέα του ίδιου φύλλου είναι δυνατόν να λάβει μεταξύ των άλλων την εξής μορφή: Το αγόρι φοβάται τον ευνουχισμό από τον πατέρα, το πέος του οποίου θα τον ευνουχίσει και θα δημιουργήσει κολπικό άνοιγμα στο οποίο θα εισβάλλει και το κορίτσι φοβάται ότι η μητέρα θα εισβάλλει στον διαπερατό της κόλπο με το πέος=θηλή και θα καταστρέψει την κλειτορίδα. Ο κόλπος και στις δύο περιπτώσεις, παράλληλα με την ασυνείδητη γνώση του συνδημιουργείται από τη διείσδυση του πέους με την αντιστοιχία που αναφέρθηκε παραπάνω, το οποίο αφού ευνουχίσει το πέος ή την κλειτορίδα δημιουργεί τον κόλπο. Η προσέγγιση αυτή αποδίδει επίσης ένα επίκτητο, και όχι μόνο πρωτογενές, υπόβαθρο στην αμφισεξουαλικότητα των δύο φύλων. Συνολικά, στην οπτική αυτή, και στα δύο φύλα το φαλλικό στάδιο

περιλαμβάνει τη μετάβαση από έναν ετεροσεξουαλικό αλλοερωτισμό σε έναν ομοφυλοφιλικό αυτοερωτισμό και με την έννοια αυτήν πρόκειται στην ουσία για κοινή φαλλική διαστροφή. Η κίνηση αυτή οφείλεται στη ανάγκη διαχείρισης έντονων και πρωτόγονων αγχών, είναι συνέπεια και όχι αιτία αυτών και έχει μία παράλληλη πορεία στα δύο φύλα. (Jones,1933).

Ο φαλλικός μονισμός έχει προκληθεί και με έναν άλλον τρόπο. Είναι γνωστό ότι ο Freud θεωρούσε ότι το Εγώ είναι κυρίως ένα σωματικό Εγώ και επίσης ότι το Εγώ είναι η προβολή μίας σωματικής επιφάνειας. Υπό την έννοια αυτήν οι αισθήσεις που δημιουργούνται στην επιφάνεια του σώματος του κοριτσιού, ιδιαίτερα στη γενετική περιοχή, ακολουθώντας τις προς τα έσω πτυχώσεις του δέρματος δημιουργούν την ενδοψυχική αναπαράσταση των εσωτερικών γενετικών οργάνων, συνδυάζονται με τις εσωτερικές αισθήσεις, πρωτογενείς ή δευτερογενείς, και δίνουν στη θηλυκή σεξουαλικότητα την αίσθηση του υποδεκτικού και της εσωτερικότητας. Ο μη αναλυόμενο βράχος της θηλυκότητας οφείλεται στις αισθήσεις και τους συνακόλουθους φόβους που δημιουργούν τα εσωτερικά γεννητικά όργανα, η εξωτερίκευση των οποίων είναι πιο δύσκολη στις γυναίκες. Η έμφαση που έχει δοθεί στο άγχος ευνουχισμού αποστρέφει επίσης την προσοχή από το άγχος που δημιουργείται στο κορίτσι από φαντασιώσεις που συνοδεύουν τους κινδύνους που αισθάνεται από το εσωτερικό του σώματός του. Η κλειτορίδα, ο φθόνος του πέους είναι αρνήσεις του κόλπου. Αντίστοιχα στο αγόρι η πορεία των ερεθισμάτων στα προβάλλοντα σεξουαλικά του όργανα του δίνει δευτερογενώς τον χαρακτήρα της εξωστρέφειας και της διεισδυτικότητας (Kestenberg,1956, 1968).

Ο χαρακτήρας των φροϋδικών απόψεων και η συμβολική χρήση τους

Η σημαντική πλειοψηφία των απόψεων που προηγήθηκαν διατυπώθηκαν όσο ο Freud ήταν εν ζωή, στην πιο παραγωγική επιστημονικά περίοδο της ζωής του, και είχε πλήρη και άμεση γνώση αυτών. Πολλές από αυτές προερχόταν από πολύ στενούς και αγαπημένους συνεργάτες του. Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι το γεγονός ότι ο Freud διατήρησε τα διακριτικά στοιχεία των απόψεών του έως το τέλος.

Οι απόψεις του Freud χαρακτηρίζονται από την βαρύνουσα θέση που αποδίδει στο διακριτό ρόλο της πραγματικότητας, τη σαφή διάκριση των φύλων και των γενεών και μία ιδιαίτερη σχέση της φαντασίας με την πραγματικότητα, της εσωτερικής με την εξωτερική πραγματικότητα. Η αντίληψη των ανατομικών διαφορών θέτει ερωτήματα, τα οποία θα απαντήσουν οι ασυνείδητες διεργασίες και οι σεξουαλικές θεωρίες του παιδιού. Οι απαντήσεις αυτές θα είναι πάντα συνυφασμένες με τη βιολογική ωρίμανση, θα είναι δηλαδή διαφορετικές στην παιδική ηλικία και στην εφηβεία πχ λόγω της γνώσης του κόλπου που θεωρεί ότι υπάρχει στην δεύτερη αλλά όχι στην πρώτη περίοδο. Οι απαντήσεις θα ακολουθήσουν τους νόμους και

την ελευθερία του ασυνείδητου και θα απλωθούν στο φάσμα της αμφισεξουαλικότητας, θα διατηρήσουν όμως τη σχέση καταγωγής με την εξωτερική αντίληψη.

Συνολικά φαίνεται ότι ο Freud διατηρεί μία ισορροπημένη σχέση μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής πραγματικότητας τουλάχιστον όσον αφορά στις απόψεις του για το άγχος ευνουχισμού και το οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Το άγχος ευνουχισμού έλκει την καταγωγή του από την αντίληψη της εξωτερικής πραγματικότητας και υποβάλλεται στη συνέχεια στη διεργασία του ασυνείδητου. Ο Freud μας προσφέρει μία τυπολογία άγχους, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της οποίας καθίστανται διακριτά όταν τα συγκρίνουμε με τον τύπο του άγχους ευνουχισμού που προτείνουν οι άλλοι συγγραφείς. Ο Freud δεν συσχέτισε άμεσα το άγχος ευνουχισμού με τη σχέση του νεογνού με το στόμα, ειδικότερα με την ματαίωση που προκαλεί η απόσπαση της θηλής από το στόμα ή η διαδικασία απογαλακτισμού στο σύνολό της, όπως έκαναν άλλοι συγγραφείς. Η προσωρινή ή μόνιμη απώλεια της θηλής θα έδινε ένα υπόστρωμα για την βίαιη απώλεια του πέους, θα είχε τουλάχιστον μία καταγωγική σχέση μαζί του, την οποία προέβαλλαν άλλοι αναλυτές, όχι όμως ο Freud. Η απώλεια των κοπράνων επίσης θα έπαιζε έναν τέτοιο ρόλο εφόσον υπό συνθήκες βιώνονται ως απώλεια ενός μέρους του ίδιου του σώματος και προσφέρουν το υπόστρωμα για την ανάπτυξη σαδομαζοχιστικών φαντασιώσεων. Ο Freud αναγνώρισε τη σημασία της μακράς προοιδιπόδειας σύνδεσης του κοριτσιού και του αγοριού με την μητέρα και ότι οι καθηλώσεις στα προγενετήσια στάδια επηρεάζουν το πεπρωμένο του οιδιπόδειου και τον τρόπο που βιώνεται το άγχος ευνουχισμού, όμως δεν θεώρησε ότι το άγχος ευνουχισμού είναι αναγώγιμο στα άγχη της στοματικής και πρωκτικής περιόδου. Επίσης ο Freud τοποθέτησε στο πεδίο των πρωταρχικών φαντασιώσεων θεματικές, οι οποίες προσεγγίζουν το οιδιπόδειο από διαφορετικές οπτικές και μία από αυτές την αφιέρωσε στο άγχος ευνουχισμού. Οι πρωταρχικές φαντασιώσεις, η ενδιάθετη παρακαταθήκη του ανθρώπου να βιώνει την ενδοψυχική και εξωτερική πραγματικότητα γίνεται στο επίπεδο του ασυνείδητου με όρους οιδιπόδειας θεματικής και σεξουαλικότητας. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Freud δεν τοποθέτησε πχ στις πρωταρχικές φαντασιώσεις τη σχέση του ανθρώπινου νεογνού με το στήθος της μητέρας, η οποία σε τελευταία ανάλυση είναι ουσιαστική για την επιβίωση του. Ούτε άλλες που θα είχαν σχέση με τα θέματα που έθετε η ψυχανάλυση του Jung. Από νωρίς επίσης παρουσίασε στα τρία δοκίμια την προγενετήσια σεξουαλικότητα, γεγονός που κάνει ακόμη πιο εμφανή την επιλογή της οιδιπόδειας, και όχι προοιδιπόδειας, θεματικής στις πρωταρχικές φαντασιώσεις. Και η αιτιολογία των ψυχονευρώσεων αναζητήθηκε στην οιδιπόδεια προβληματική, έτσι ώστε θα λέγαμε ότι η ψυχανάλυση του Freud είναι στην ουσία μία οιδιπόδεια ψυχανάλυση και το πρότυπο του άγχους το άγχος ευνουχισμού. Ακόμη και την τελευταία περίοδο της δημιουργίας του υπερασπίστηκε αυτόν τον προσανατολισμό έναντι των συναδέλφων του που του απέδιδαν είτε φαλλικό μονισμό είτε παραμέληση βασικών ιδιαιτεροτήτων του σώματος της γυναίκας. Δεν δέχθηκε ακόμη και απόψεις οι οποίες θα είχαν

τη δυνατότητα να ενσωματωθούν στις δικές του και να φωτίσουν κάποιες πλευρές τους, όπως οι απόψεις της Karen Horney, της Helene Deutsch ή του Ernest Jones.

Ο Freud στις μείζονες θεωρητικές του συλλήψεις, όπως το οιδιπόδειο σύμπλεγμα, προσπάθησε να δίνει προεκτάσεις που αφορούν τη σχέση φυλογονίας-οντογονίας, ατόμου-κοινωνίας, άρρενος-θήλεος και του διαχωρισμού των γενεών. Το βασικό του έργο αναφέρεται βέβαια στην ατομική ψυχολογία των νευρώσεων, συγχρόνως όμως έθεσε τις βάσεις μίας γενικής ψυχολογίας, η οποία εξέφραζε προωθημένες σχέσεις για την ανθρωπολογία, τη θρησκεία, την τέχνη και άλλους τομείς που υπερβαίνουν τα όρια της κλινικής ψυχανάλυσης. Η οιδιπόδεια ψυχανάλυση του Freud συνέδεσε την φυλογονία, στην οποία η οιδιπόδεια διάρθρωση δίνει τα ειδικά στοιχεία ανθρωποποίησης, με την οιδιπόδεια διάρθρωση της οντογονίας που διαχωρίζει τα φύλα, δίνει σαφείς και διακριτές απόψεις για τη σεξουαλικότητα του άρρενος και του θήλεος και παρουσιάζει το διαχωρισμό των γενεών με τη γένεση του Υπέρ-Εγώ που επηρεάζει και τη σχέση του ατόμου και της κοινωνίας.

Οι υπόλοιπες θεωρίες απαντούν σε σημαντικά ερωτήματα του ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης του ανθρώπου και της ψυχοπαθολογίας, δεν μας προσφέρουν όμως τη σφαιρικότητα της προσέγγισης του Freud. Η Klein μας προσφέρει μία πλούσια εικόνα για τον τρόπο που το ανθρώπινο ον βιώνει την πραγματικότητα ήδη από τις πρώτες μέρες της ζωής, δεν θα ήταν όμως σε θέση να δώσει την περιεκτικότητα των απαντήσεων που προσφέρει ο Freud για τη σχέση φυλογονίας-οντογονίας ή ανθρώπου-κοινωνίας. Και οι άλλοι θεωρητικοί συνέβαλλαν σε ουσιαστική διεύρυνση των ασυνείδητων εκδοχών της σεξουαλικότητας, ο Freud όμως δεν απεδέχθη τις απόψεις τους, ιδιαίτερα αυτές που πρότειναν μία διαφορετική, μη φαλλοκεντρική εξέλιξη, στη σεξουαλικότητα των γυναικών. Δεν έχουν διευκρινισθεί οι λόγοι για αυτό. Θα υπέθετε κανείς ότι ενδεχομένως δεν ήθελε να δώσει μία εικόνα για τις γυναίκες, η οποία θα αποστασιοποιείτο από τις νόρμες της εποχής του και θα προσέθετε έναν επί πλέον επαναστατικό νεωτερισμό στην ψυχανάλυση που θα έκανε ακόμη πιο δύσκολη την αποδοχή της από τους συγχρόνους του. Ο Freud επίσης ανέλυσε τις υστερικές ασθενείς του κυρίως μέσω της σχέσης τους με την ανδρική σεξουαλικότητα και λιγότερο μέσω των ταυτίσεων με την μητέρα τους. Είναι αναμενόμενο να αποδώσει τη σεξουαλικότητα των γυναικών με ανάλογο τρόπο εφόσον η ανάλυση της ψυχοπαθολογίας ήταν η βασική οδός γνώσης του φυσιολογικού. Ένας ακόμη ενδεχόμενος λόγος θα μπορούσε να είναι ότι η προσέγγιση της γυναικείας σεξουαλικότητας με γυναικείους όρους αναπόφευκτα θα τον οδηγούσε στη σημασία της προγενετήσιας περιόδου και στη σχέση με την μητέρα, γεγονός που θα περιέπλεκε τη οιδιπόδεια σαφήνεια που θα ήθελε να έχει η ψυχανάλυση ως προς την ψυχοσεξουαλική εξέλιξη του υποκειμένου. Εάν ο φθόνος του πέους ήταν ανάλογος με τον φθόνο της μήτρας, της δυνατότητας που έχουν οι γυναίκες, και όχι οι άνδρες, να γεννούν παιδιά, θα αποκαθίστατο μία συμμετρία μεταξύ των δύο φύλων και

ως άμεση συνέπεια θα είχε την ύπαρξη δύο διαφορετικών οιδιπόδειων σχηματισμών, ενός που θα στηριζόταν στην φαλλοκεντρική σεξουαλικότητα και ενός που θα στηριζόταν στην μητροκεντρική σεξουαλικότητα. Η μυθολογία, την οποία γνώριζε σε βάθος, θα του προσέφερε πολλές δυνατότητες σε αυτήν την κατεύθυνση, δεν κατέφυγε όμως σε αυτήν. Και βέβαια στην περίπτωση αυτή το άγχος ευνουχισμού και ο σχηματισμός του Υπέρ-Εγώ θα είχαν μία ανεπιθύμητη διάχυση.

Έχει εκφραστεί επίσης η άποψη ότι οι σκέψεις του Freud για το οιδιπόδειο και τον ευνουχισμό, ιδιαίτερα στο κορίτσι, έχουν επηρεαστεί σε σημαντικό βαθμό από την προσωπική του εμπειρία. Το άρθρο «Χτυπούν ένα παιδί», που γράφηκε το 1918 θεωρείται ότι στηρίζεται στην πρώτη ανάλυση της κόρης του Άννας. Το άρθρο του για τις ανατομικές διαφορές των φύλων που δημοσιεύθηκε το 1925 θεωρείται ότι στηρίζεται στην δεύτερη ανάλυση της κόρης του Άννας και επίσης αυτήν της Joan Riviere, οι οποίες είχαν ολοκληρωθεί λίγο πριν. Και στα δύο αυτά άρθρα κάνει ουσιαστικές αναφορές στη γυναικεία σεξουαλικότητα και στον ευνουχισμό. Η Joan Riviere σε ένα άρθρο της λίγα χρόνια αργότερα, "Womanliness as a masquerade", το 1929, δίνει μία εικόνα της ανάλυσής της με τον Freud. Στο άρθρο αυτό η γυναίκα αναζητά την φαλλική κυριαρχία μέσω της ανάπτυξης της διάνοιας της ενώ χρησιμοποιούσε τη γυναικεία σαγήνη για να καλύψει τον ανταγωνισμό της και με τους άνδρες και με τις γυναίκες (Britton, 2003). Οι δύο αυτές γυναίκες φέρεται ότι οδήγησαν τον Freud στην υιοθέτηση του συνδρόμου της Αθηνάς-Αντιγόνης, κοινό χαρακτηριστικό των οποίων ήταν η απάρνηση της μητρικής προέλευσής τους και μία ψυχοσεξουαλική εξέλιξη η οποία βασίζεται στην παραδοχή ότι είναι κόρες του πατέρα τους. Η παραδοχή αυτή φέρεται ότι τον οδήγησε να υιοθετήσει μία φαλλική εκδοχή για τη γυναικεία σεξουαλικότητα, το οιδιπόδειο σύμπλεγμα και το άγχος ευνουχισμού της γυναίκας. Όσο όμως και να είναι σωστό ότι η νεύρωση του κάθε δημιουργού επηρεάζει το περιεχόμενο του έργου του, εξ ίσου ισχύει ότι δεν το καθορίζει, ιδιαίτερα σε θέματα στρατηγικής σημασίας για την ανάπτυξή του. Και το θέμα του οιδιπόδειου συμπλέγματος και του ευνουχισμού είναι κομβικές έννοιες του φροϋδικού έργου, η φροϋδική ψυχανάλυση είναι μία οιδιπόδεια ψυχανάλυση.

Οι έννοιες του οιδιπόδειου και του ευνουχισμού ως βασικά σχήματα λειτουργίας και οργάνωσης του ανθρώπινου ψυχισμού στην φροϋδική οπτική προσέφεραν το σχήμα για τη συμβολική έκφραση αυτών που λαμβάνουν χώρα εντός της ψυχαναλυτικής διαδικασίας. Η σύνδεση των σκέψεων του αναλυόμενου με τις σκέψεις του αναλυτή είναι δυνατόν να βιώνονται ασυνείδητα ως ένα είδος συνουσίας με συνδετικό κρίκο το πέος. Ο ευνουχισμός στην περίπτωση αυτή βιώνεται ως αδυναμία του αναλυόμενου να έχει μία δημιουργική συνουσία με τις σκέψεις του αναλυτή που θα οδηγούσε στην εμφάνιση των ερμηνειών, ως των επιθυμητών παιδιών αυτής της συνουσίας. Το άγχος ευνουχισμού βιώνεται ως η αίσθηση ότι οι σκέψεις διακόπτονται και δεν ολοκληρώνονται ώστε να αποκτήσουν νόημα ή ότι πάντα κάτι λείπει που τις εμποδίζει να αποκτήσουν νόημα (Britton,2003). Με ανάλογο

τρόπο η δυσκολία αναλυόμενων να κατανοήσουν πως είναι δυνατόν ο αναλυτής να διατηρεί με ένα δημιουργικό και συνθετικό τρόπο δύο απόψεις, οι οποίες στη δική τους κατανόηση είναι αλληλοαναιρούμενες, είναι δυνατόν να θεωρηθεί ως ευνουχιστική φαντασίωση που δεν επιτρέπει στις σκέψεις του αναλυτή να έχουν μία παραγωγική συνουσία. Συνολικά η δυνατότητα του ανθρώπου να αναπτύσσει συνειρμούς οι οποίοι θα αποδίδουν τις ασυνείδητες κινήσεις του, θεωρείται ότι σχετίζεται με τη δημιουργία ενός τρίπλευρου ψυχικού χώρου, ο οποίος μορφοποιείται από τη δημιουργική συνουσία του γονικού ζεύγους και τη δυνατότητα του παιδιού να διατηρεί αυτήν τη φαντασίωση στο ασυνείδητο, με τον εαυτό του παρατηρητή, χωρίς ευνουχιστικές παρεμβάσεις, είτε στη δυνατότητα των γονιών τους να συνευρίσκονται είτε στη σχέση του μαζί τους και θα αφήνει ανοικτό το ενδεχόμενο να προκύψει ένα παιδί από αυτήν τη συνεύρεση. Ο ευνουχισμός που δημιουργεί την απολεσθείσα πλευρά (missing link) αυτής της οιδιπόδειας, τριαδικής διαμόρφωσης του ψυχικού χώρου, δεν επιτρέπει τη συνειρμική ανάπτυξη των σκέψεων εφόσον παρεμποδίζει τη δημιουργική γονιμοποίησή τους (Britton, 1989).

Ο τρόπος επίσης που ο άνθρωπος αισθάνεται ότι οι σκέψεις του συνυπάρχουν και γονιμοποιούνται δημιουργικά μεταξύ τους και με τα συναισθήματα, επηρεάζεται από την ασυνείδητη αίσθησή τους για την ποιότητα της γονικής συνεύρεσης, εάν είναι δημιουργική ή καταστροφική. Εάν η επικρατούσα αίσθηση είναι ενός γονικού ζεύγους που είναι αδιαπέραστο, απρόθυμο να δεχθεί προβολές και να επιτρέψει ενδοβολές, ο εχθρικός αποκλεισμός από την συνεύρεση επηρεάζει τη δυνατότητα των σκέψεων να συνευρίσκονται δημιουργικά (Feldman, 1989). Οι δυσκολίες αυτές επιτείνονται όταν ο αποκλεισμός από τη γονική συνουσία είναι τόσο έντονος, ψυχωτικής τάξης, ώστε η γονική συνεύρεση να αναπαρίσταται κατακερματισμένη (O' Shaughnessy, 1983).

Συνολικά θα έλεγε κανείς ότι το άγχος ευνουχισμού, sine qua non του οιδιπόδειου συμπλέγματος, αναγνωρίζεται ως κομβική έννοια της ψυχανάλυσης που επηρεάζει κανονιστικά την ανάπτυξη της θεωρίας και της κλινικής της με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που της αποδίδει ο Freud και ανέπτυξαν με πιστότητα ή με νεωτερισμούς οι επίγονοί του. Η αναγνώριση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που τους απέδωσε ο Freud είναι ουσιώδους σημασίας διότι εισάγει μία οπτική με διακριτά χαρακτηριστικά, η οποία όμως διαχέεται σε ορισμένες από τις υπόλοιπες προσεγγίσεις χωρίς όμως να παραγνωρίζεται η δική τους σημασία. Το οιδιπόδειο σύμπλεγμα προσφέρει μία οπτική για την ψυχοσεξουαλική και την ψυχονοητική ανάπτυξη του ανθρώπου που εμπλούτισε ουσιαστικά τη δυνατότητα του ανθρώπου να αντιλαμβάνεται πως λειτουργεί υποκειμενικά και εντός του κοινωνικού του χώρου.

Βιβλιογραφία

Abraham, K. (1922). Manifestations of the Female Castration Complex. *International Journal of Psycho-Analysis*, 3:1-29

Britton R. (1989). The missing link. Parental Sexuality in the Oedipus Complex. In: *The Oedipus Complex Today*. Karnac. Pp. 83-101.

Britton R. (2003). The Female Castration Complex. Freud's Big Mistake. In: *Sex, Death and the Superego*. Karnac, pp. 57-71.

Chasseguet-Smirgel, J. (1976). Freud and Female Sexuality—The Consideration of Some Blind Spots in the Exploration of the 'Dark Continent'. *International Journal of Psycho-Analysis* , 57:275-286.

Feldman M.(1989). The Oedipus Complex. Manifestations in the inner world and the therapeutic situation. In: *The Oedipus Complex Today*. Karnac. pp. 103-128.

Freud S. (1908). Ueber Infantile Sexualtheorien, pp. 215-216. Fischer Wissenschaft. SE IX.

Freud S. (1909). Analyse der Phobie eines funfjahrigen Knaben, p.8, Fischer Wissenschaft, SE X.

Freud S. (1917). Ueber Triebumsetzung, insbesondere der Analerotik, p.133,Fischer Wissenschaft, SE XVII

Freud S. (1918). Aus der Geschichte einer infantilen Neurose, pp. 119-120. Fischer Wissenschaft. SE XVII

Freud S. (1923). Die Infantile Genitalorganisation, p. 145, Fischer Wissenschaft. SE XIX

Freud S. (1924). Der Untergang des Oedipuskomplexes, p.246, Fischer Wissenschaft.

Freud S. (1926). Hemmung, Symptom und Angst, pp. 101-110. Fischer Wissenschaft. SE XX

Freud S. (1931). Ueber die Weibliche Sexualitaet, pp. 223-243. Fischer Wissenschaft. SE XXI

Horney, K. (1924). On the Genesis of the Castration Complex in Women ., *International Journal of Psycho-Analysis*, 5:50-65.

Horney K. (1926). The Flight from Womanhood: The Masculinity-Complex in Women, as Viewed by Men and by Women. *International Journal of Psycho-Analysis*, 7:324-339

Hinshelwood R. (1989). A dictionary of Kleinian Thought. Free Association Books. London.

Horney K (1926): Zur Psychologie Der Weiblichen Sexualfunktionen. (Neue Arbeiten Zur Arztlichen Psychoanalyse Nr. V.): By Dr. Helene Deutsch. (Internationaler Psychoanalytische Verlag, 1925.) International Journal of Psycho-Analysis,7: 92-100

Jones, E. (1933). The Phallic Phase. International Journal of Psychoanalysis, 14:1-33.

Klein M. (1926). The psychological principles of early analysis. International Journal of Psychoanalysis, 8:25-37.

Klein M. (1928). Early stages of The Oedipus complex. International Journal of Psychoanalysis, 9: 167-180.

Klein M. (1932). The psychoanalysis of Children. Hogarth. Press.London.

Klein M. (1933). The early development of conscience in the child. In Psychoanalysis Today, ed. Lorand.

Klein M. (1945). The Oedipus Complex In The Light of Early Anxieties. International Journal of Psychoanalysis, 26:11-33.

Kestenberg, J. (1956). Vicissitudes of Female Sexuality. Journal of the American Psychoanalytic Association, 4:453-476.

Kestenberg J. (1968). Outside and Inside, Male and Female. Journal of the American Psychoanalytic Association, 16:457-520

Laplanche J., Pontalis J.-B. (1986) Das Vokabular der Psychoanalyse, p.204.

O' Shaugnessy E. (1983). The Invisible Oedipus Complex. In: The Oedipus Complex Today. Karnac. Pp.129-150.